

Szombat

1997. szeptember

A Magyar Zsidó
Kulturális Egyesület
folyóirata.

Megjelenik évente tízszer

Szerkesztőbizottság:

Kardos G. György
Itamár János-Keszt
Lichtmann Tamás
Szabolcsi Miklós
Székely Gábor
Turán Tamás

Szerkesztőség:

Szántó T. Gábor
(főszerkesztő)
Gadó János, Várai Emil

A megjelenést támogatják:
Nemzeti Kulturális Alap,
Művelődési és Közoktatási
Minisztérium Kisebbségi
Főosztálya

A héber és jiddis szavak
átírása a szerzők felfogását
tükrözi.

A címlapon Benkő László
és Szalay Zoltán fotói

Terjeszti a HÍRKER Rt.,
NH Rt., a Kiadói
Lapterjesztő
Kereskedelmi Kft
és a Sziget Rehabilitációs
Kisszövetkezet
Izraeli képviselő:
Pirsun Chen
43 King George St.
Jerusalem
Tel.: 972-2-6222121

A kéziratok szerkesztése
lezárult:

1997. augusztus 14-én.
Szerkesztőség
és kiadóhivatal:
1065 Budapest, Révay u. 16.
Bálint Zsidó Közösségi Ház,
234-es és 235-ös szoba.
1365 Budapest, Pf. 66
Telefon:
111-9214/136, 137
Telefon/fax: (36-1) 111-6665
Szerkesztőségi órák
és hirdetésfelvétel:
csütörtökönként
16 és 17 óra között.

Lapunk e-mail címe:
szombat@c3.hu
Címünk az interneten:
http://www.c3.hu/~szombat

Előfizethető
a kiadóhivatalban,
illetve postautalványon
az OTP
11709002-20066703
„Szombat” számú alszámlán.
Lapengedély száma:
III/Kul/174/1989.

HU ISSN 0865-3844

Nyomta: Szikra Lapnyomda

T A R T A L O M

- 4 Várhatóan szeptemberben megkezdődik az életjáradékok folyósítása
– Beszélgetés Hajós né dr. Vértés Antóniával, a Közalapítvány titkárával (Vá)
- 5 Megteremtődnek a hitélet biztos anyagi alapjai? – Szerződést köt a Hitközség a kormánnyal
- 6 “Hol van az ezer tag?” – Beszámoló a Magyar Zsidó Kulturális Egyesület
1997 június 15-i közgyűléséről (g.)
- 8 Van-e, lesz-e német jóvátétel a „vasfüggöny mögött?” (Várai Emil)
- 10 Gadó János: Terroristák vagy államférfiak? – A bombamerényletek és a palesztin állam
- 13 Montreali-pesti széptörténet (Csanádi Judit)
- 13 Elaine Kalman Naves: Utazás Vajára (Részletek)
- 15 Diaszpóra(és)művészet – A Budapesti Zsidó Múzeum és a Szombat konferenciája

Summary

The financial situation of the Szombat is still critical. We had better not to expect the state or major Jewish foundations to cover all of our costs. The Jewish civil society should support Szombat, otherwise we are likely to cease to exist next year – states our editorial.

The *Hungarian Jewish Heritage Fund* – created for handling all the problems of the restitution of Hungarian Jews – had been finally legally set up. Holocaust survivors – over sixty years and living in Hungary – will get their monthly compensation from the beginning of September this year. The amount of this sum rises by the age of the survivor: in case of a sixty years old male this will amount to 2860 HUF (cca. 15 USD) as long as a 90 years old male is entitled to 22734 HUF (115 USD). The same foundation will be the owner of the fortune, given by the state to the Hungarian Jews as a compensation for their properties looted by the state in the period of the anti-Jewish legislation. The value of this fortune (7 real estates and 10 valuable paintings) is estimated to be 1.5 billion HUF (7.61 million USD). The yearly income of this fortune is to fund the ‘Jewish civil society’, the revival of the Jewish community life in Hungary.

Decisions of great importance had been taken at the last assemblies of the *Hungarian Jewish Communities* and that of the *Budapest Jewish Communities*. The Hungarian state – after reaching an agreement with the Vatican – proposed an agreement of the same character to the Hungarian Jewish Communities: in exchange for giving up all claims for their real estates „nationalized” by the communist regime after 1948, the Hungarian Jewish Communities will be entitled to get a yearly 430 million HUF (2.18 million USD) adjusted each year to the inflation rate. The general assemblies approved

their respective boards in accepting the proposal as a principle and expecting the yearly income to be 700 million HUF (3.55 million USD). Reaching an agreement of this sort would bring about dramatic changes in the financial situation of the communities, since the required sum would cover more than 80 percent of their budget. (So far the state covered an estimated 90 percent of the budget which was the object of a deal every year.)

After a long deliberation decision had been made: **Alfréd Schöner** is the new general director of the *Rabbinical Seminary* of Budapest. The previous director, **József Schweitzer** will go on holding the title of the „national chief rabbi”, a rather formal title which enables him to be the first representant of the Hungarian Jewry on various occasions.

„Diaspora and Art” is the title of a great exhibition in the „Hungarian Jewish Museum” which offers a great collection of paintings and sculptures of Jewish artists. A conference with the same title had been organized recently in Budapest. A short summary of each paper, presented at the conference is published in this issue of Szombat.

Elaine Kalman Naves, who emigrated to the United States after the Shoah, visited Vaja her birthplace after fifty years. Her book on this cathartic event will soon be published in English. Excerpts from the book are published in this issue.

The Palestinian society, educated in the spirit of hatred of the Jews in the last fifty years, will not turn overnight into a peace loving community. Large sections of this society do not condemn terror against Jews. With this background it is difficult to expect Arafat do his best against extremist groups, since he would earn few sympathy among his own people – states our article, reflecting on the bombing of the Mahaneh Yehudah marketplace last August.

Olvasóink írják

Van földje Izraelben?

Izraeli utam során hallottam a következő történetet, mely talán más számára is érdekes lehet. A század első évtizedeiben sok helyen rendeztek gyűjtést bevándorlók számára történő megvásárlásának segítésére. Az ezekből a pénzekből vásárolt földek sok esetben a közösség tulajdonába kerültek, de előfordult az is, hogy annak bejegyzett tulajdonosa a pénzt adó magánszemély lett.

Egy izraeli ügyvéd kollégámnak sikerült egy adott ingatlan nyilvántartásban szereplő adatai alapján a külföldön élő tulajdonos felkutatása. Az izraeli hatóságok előtt a tulajdonjogot a ma élő leszármazott azzal a levéllel igazolta, melyben az ügyletben közreműködő személy a föld megszerzéséről az (eredeti vagy az előző) örökhagyót tájékoztatta.

Amennyiben ilyen tulajdonra utaló bizonyítékot valaki a családi levéltárban őrizne, izraeli kollégám készséggel vállalja az ingatlan esetleges meglétének felkutatását. (A munka költségeit a remélt haszonból való részesedés fejében külön térítés nélkül vállalja.)

A magam részéről is örömmel segítenék ilyen elveszett(nek hitt) tulajdon felkutatásában és kérem a t. Szerkesztőséget, hogy az olvasók esetleges ilyen jellegű megkereséseit részemre továbbítsa. Az olvasókat kérem, hogy a Szerkesztőség munkájának könnyítése érdekében a nekem ebből a célból küldött levelek borítékára írják rá, hogy „Ingatlan Izraelben”.

Dr. Nádas Gábor ügyvéd
Telefon: 322-3591

Mindenki a markát tartja?

Én nem kívánom minősíteni a beszélgetőket, mert nyilván jó szándék vezérli őket. De engedjék meg, hogy néhány pontban kifejtsem ellenvéleményem.

1. Ne állami dotációból tartsák fenn magukat a zsidó szervezetek.
2. Ne a hitközségi vagyon feléléséből, hanem tagdíjakból.
3. Akkora legyen a hitközség, amekkorát mi, megmaradt zsidók fenn tudunk tartani.

1. A fenti megállapításban az a remény csillan fel, hogy az állam nem kárpótlást ad az ellopott vagyonokért, hanem kártérítést (kamatokkal). Ne dugjuk homokba a fejünket! Amíg nem lesz itt igazi demokratikus közvélemény, addig nincs az a kormány, amely komolyabb összegeket adna vissza. Sajnos az a valóság, hogy míg a többség vagyona úgyahogy megmaradt, a zsidóknak nem volt kitől örökölni. Ezért többségük sokkal szegényebb mint az átlag magyar.

2. Kérdésem az illetékesekhez: miért volt jó üzlet eladni a Hegedűs Gyula u.-i lakóházat? Amikor a lakbérből havonta befolyó összegekből két-három év alatt bejött volna az eladási ár. Lehetett volna találni vagyonkezelést ismerő intéző embert. Egyébként az adó 1%-át csupán az adózók 20%-a ajánlotta fel valamely szervezetnek. Vajon hány adózó hozta ily módon kvázi nyilvánosságra, hogy ő zsidó vagy szimpatizáns?

Berger Árpád

1141 Szilágyssomlyó u. 23/B

Szombat Szalon: Zsidóság és konzervativizmus

Szeptember 14-én, vasárnap, 19 órakor a Magyar Zsidó Kulturális Egyesületben: Bp. VII. Garay utca 48.

Zsidó és konzervatív... konzervativizmus és zsidóság... Összefér-e egymással ez a két fogalom? Lehet-e valaki zsidó és konzervatív? Ha igen, ha nem, milyen tradíció alapján? Van-e, létezik-e egyáltalán a zsidó (vallási) hagyománynak olyan tartománya, amely *nem* konzervatív? S van-e a közép-európai zsidóság politikai beidegződésének, reflexeinek olyan területe, amely konzervatív? Mi a fontosabb: a Törvény megtartása vagy akár nem-vallásos háttérrel rendelkezők oldaláról is fel-feltörő prófétai üzenet képviselése? Mit állít a szociológia, mire tanít a történelem és mit mond a józan ész? Hogy áll a kérdés a mai Magyarországon? Van-e ezeknek a problémáknak aktuális politikai mondanivalója? Ha kíváncsi ezekre a kérdésekre, jöjjön el folyóiratunk által szervezett kerekasztal-beszélgetésre, mely a Szombat előkészületben lévő, októberi tematikus számához kapcsolódik!

Résztevők: **Ferenczi László** irodalomtörténész, **Kende Péter** politológus, **Kovács András** szociológus. A beszélgetést vezeti: **Gadó János** szociológus, a Szombat szerkesztője

Schöner Alfréd a Rabbiképző Intézet főigazgatója

Lapunk 1997 márciusi számában a fenti tény és annak hátterét már ismertettük. Ami akkor de facto információ volt, az mostanra de jure is megerősített: **dr. Schöner Alfréd** és a Hitközség vezetői ez év júliusában (a tanév kezdete előtt két hónappal) aláírták a kinevezésről szóló szerződést. Ennek értelmében a Rabbiképző Intézet Pedagógiumának igazgatói posztját is betöltötte dr. Schöner Alfréd veszi át a főigazgatói tisztelet **dr. Schweitzer Józseftől**, aki nyugdíjba vonul.

Miután az új főigazgató a kinevezését követő napon Izraelbe utazott, telefonon kérdeztük meg, miként tudja ilyen rövid idő alatt előkészíteni a következő tanévet. Miután a kinevezésre már jóval korábban számított, az előkészületeket időben elvégezte – tudtuk meg dr. Schöner Alfrédától.

A főigazgatói tisztséggel eddig összefonódott feladatok és „kövedek” most kettéválnak. Az előbbiekből nagyobb részt dr. Schöner Alfréd kap: jelentős óraszámú tanítást fog mindkét intézményben és ellátja az oktatásszervezés feladatait; az utóbbiból pedig Dr. Schweitzer Józsefnek jut több; ő marad az intézetben működő zsinagóga rabbija (egyben korábbi igazgatói szobáját is megtartja). Ő lesz az „országos főrabbi” cím birtokosa is, ami (noha e feladatkört nem definiálták) feltehetőleg a politikai és reprezentatív funkciókat jelenti majd: ahol a magyarországi zsidóság vezetői, elsőszámú képviselői jelennek meg, ott az országos főrabbinak is helye lesz.

Dr. Schöner Alfréd rabbifunkciókat nem fog ellátni Magyarországon. „Tanítani akarok” – mondta munkatársunknak.

Új igazgató az Amerikai Alapítványi Iskolában

Haraszi György, a Wesselényi utcai Mszoret Avot Amerikai Alapítványi Iskola főigazgatója kérdésünkre azt a tájékoztatást adta szerkesztőségünknek, hogy öt éves munkaviszonya után közös megegyezéssel távozik tisztségéből. A jövőben **Surányi Vera** tanár, informatikus, számítástechnikai szakember tölti be a főigazgatói posztot.

Nyári számunkban megírtuk, hogy folyóiratunk több korábbi szponzora megvonta a *Szombat*tól támogatását, így lapunk további sorsa bizonytalanná vált. Akkor közzétett felhívásunk, valamint az elmúlt hónapokban folytatott tárgyalásaink eredményeként, új támogatók jóvoltából a *Szombat* az ősszel és a tél folyamán is megjelenik.

Minden erőnkel azon dolgozunk, hogy a jövő évben már a megszozott terjedelemben jusson el olvasóinkhoz folyóiratunk, ám a jelenlegi szűkös viszonyok csupán szerény bővülést tesznek lehetővé a tavasszal megfogyatkozott oldalszámhoz képest: immár 24 oldalon jelenünk meg.

Olyan időszak következett el a *Szombat* életében, mely több magyarországi lapot és civilszervezetet érint egyidejűleg. A korábbi állami és

Felhívás a Szombat Olvasóihoz!

alapítványi mecenatúra mellé fel kell sorakozzon a a privát szféra, és az áldozatkész egyének felelősségteljes gyülekezete. Súlyos hónapok, talán évek várnak mindazokra, akik „a szabadság kis köreinek” további létezését szolgálni kívánják s ennek áldásait élvezni is szeretnék.

Magunkra vagyunk utalva mi, zsidók is, ha nyíltan kívánunk számot vetni helyzetünkkel, és hangot is kívánunk adni véleményünknek. Nemcsak az antiszemita, de azok is ellenérdekeltjei működésünknek, akik a rejtőzködés, a beolvadás „stratégiáját” vallják, vagy – ha zsidóságukat bizonyos helyzetekben vállalják is – komoly közéleti szerepük miatt kínos számukra egy radikális(-nak vélt) zsidó lap támogatása. Az autonóm gondolkodásnak és a gondolatközlésnek ára van.

Kérjük tehát mindazokat, akik fontosnak tartják, hogy közös ügyeinkről a továbbiakban is szót ejthessünk, számba véve múltunkat, kritizálva jelenünket és tervezve jövőnket, tegyenek meg mindent, hogy saját eszközeikkel, lehetőségeik szerint támogassák egy zsidó közösségi és kulturális lap ügyét.

Októberi-novemberi számainkban egy-egy jövő évre szóló előfizetési csekket találnak majd, melyen legalább 2000 forint ellenében előfizethetnek jövő évi számainkra. Kevesebb, mint egy havi BKV kombinált bérlet áráért, évi tíz *Szombat*-számot vehetnek kézbe hűségese olvasóink. Minden egyes előfizetés jelentős számunkra. Lapunk jövőjének biztonságához járul hozzá, aki a jelzethez képest nagyobb összeget szán a *Szombatra*, mint ahogy az is, aki a kézhez kapott második csekken további egy évfolyamra előfizet olyan rokonának, barátjának, ismerősének, aki eddig nem olvasta, vagy legalábbis nem járatta rendszeresen orgánumunkat. Aki egy csekken kíván több előfizetést rendelni, kérjük, minden címet tüntessen fel a megfelelő helyen.

Az első tíz előfizető között értékes, zsidó tárgyú könyvcsomagokat sorsolunk ki.

Tisztelt Olvasó!

Kérjük, emlékezzen rá: a zsidóság évezredekben át megtartotta a szombatot s a szombat évezredekben át megőrizte a zsidóságot. Folyóiratunk, a *Szombat* is ezt a célt szolgálja az öntudatos, erényeit őrző, hibáit megvallani és korrigálni tudó, környezetével őszinte párbeszédet folytatni képes zsidóság eszményével. Ha egyetért velünk, segítse elő további, közös munkánkat!

Adó: 10 Ft, a USB: 40 forint
Szombat
A Magyar Zsidó Kulturális Egyesület Folyóirata

1997
október
11. évfolyam
5. szám
7782
7782

Gólem

Hogyan lesz valakiből
A zsidó ország sorsa
Milyen Kolumba Kőzet-Cse
(Chanie Feiner). Képek

1997
október
11. évfolyam
5. szám
7782
7782

Szombat
A MAGYAR ZSIDÓ KULTURÁLIS EGYESÜLET FOLYÓIRATA

1997
október
11. évfolyam
5. szám
7782
7782

Szombat
A MAGYAR ZSIDÓ KULTURÁLIS EGYESÜLET FOLYÓIRATA

ÖNYVE

MIÉRT KELL NEKÜNK
PHILIP ROTH?

Júliusban nyíltak meg
tudósságok • A m
de Avra • A pesti get
novellája, regényeise
őve esszéje, beszéde

1997
október
11. évfolyam
5. szám
7782
7782

Szombat
A MAGYAR ZSIDÓ KULTURÁLIS EGYESÜLET FOLYÓIRATA

K. G. GY. 70!

1997
október
11. évfolyam
5. szám
Szombat
A MAGYAR ZSIDÓ KULTURÁLIS EGYESÜLET FOLYÓIRATA

Felújított kiadás: 1000 Ft

Személyes kérdések
Heresz Vilák - Miközött
Magló - Vajda István
Hemmel Árpád és a zsidó
identitás
Zsidók az interneten

**A magyar-zsidó
irodalom
létformái**

A Vahalom Zsidó Szabadegyetem
és a Szombat konferenciája

A Halmazs szerkesztésével

Érték: 1000 Ft

Az életjáradék havi összege

Az életkor szerinti beosztásnál az 1997. június 31-ig betöltött éveket vették figyelembe. Mindenki ennek megfelelő kategóriában marad, tehát az évek múlásával sem ugrik a magasabb korosztály sávjába. A költségvetés azonban várhatóan az inflációt követve növeli a járadékot.

Életkor (év)	Férfi	Nő
60	2860 Ft	2278 Ft
61	2994 Ft	2388 Ft
62	3132 Ft	2510 Ft
63	3286 Ft	2644 Ft
64	3454 Ft	2786 Ft
65	3640 Ft	2942 Ft
66	3842 Ft	3112 Ft
67	4054 Ft	3296 Ft
68	4288 Ft	3498 Ft
69	4538 Ft	3718 Ft
70	4908 Ft	3958 Ft
71	5100 Ft	4222 Ft
72	5402 Ft	4496 Ft
73	5732 Ft	4796 Ft
74	6096 Ft	5134 Ft
75	6504 Ft	5508 Ft
76	6952 Ft	5930 Ft
77	7456 Ft	6404 Ft
78	8010 Ft	6932 Ft
79	8634 Ft	7526 Ft
80	9332 Ft	8198 Ft
81	10 094 Ft	8952 Ft
82	10 958 Ft	9806 Ft
83	11 922 Ft	10 774 Ft
84	13 004 Ft	11 868 Ft
85	14 214 Ft	13 102 Ft
86	15 062 Ft	14 506 Ft
87	17 072 Ft	16 094 Ft
88	18 758 Ft	17 894 Ft
89	20 642 Ft	19 924 Ft
90	22 734 Ft	22 210 Ft
91	25 022 Ft	24 754 Ft
92	27 630 Ft	27 584 Ft
93	30 514 Ft	30 746 Ft
94	33 840 Ft	34 276 Ft
95	36 766 Ft	37 844 Ft
96	40 454 Ft	41 444 Ft
97	44 426 Ft	45 324 Ft
98	48 726 Ft	49 506 Ft
99	53 398 Ft	54 032 Ft
100	58 472 Ft	58 936 Ft
101	64 010 Ft	64 264 Ft

KI MENNYIT KAP? – KÖZCÉLOKRA CSAK
HÓNAPOK MÚLVA

Szeptemberben megkezdődik az életjáradékok folyósítása

Beszélgetés Hajósné dr. Vértés Antóniával,
a Közalapítvány titkárával

Az 1947-ben kötött párizsi Békeszerződésben a magyar állam kötelezettséget vállalt arra, hogy az örökös nélkül elhalt zsidók vagyonát a zsidó közösségnek juttatja vissza. Ez sohasem valósult meg, s az akkori hatalmas vagyontömeg, főleg az államosítás felelőtlen bürokráciájában – eltűnt. A kormány ez év júniusában létrehozta a **Magyarországi Zsidó Örökség Közalapítványt**, rendelkezésére bocsátott 4 milliárd forint értékű kárpótlási jegyet, hogy abból a holocaustot túléltek szociális helyzetét javíthassák, továbbá adott 7 ingatlant és 10 festményt, hasznosításuk közösségi célokat szolgál majd. A Közalapítványt kuratórium igazgatja, amelynek tizennégy tagját magyarországi zsidó szervezetek és intézmények delegálták, négyet nemzetközi zsidó szervezetek, két főt a kormány, a kuratórium díszelnöke pedig **Ronald S. Lauder**.

Hajósné dr. Vértés Antóniát a Magyar Zsidó Kulturális Egyesület tagsága jól ismerheti, mert szinte a Mazsike megalakulása óta annak elnökségi tagja volt. Persze nem ezért lett a Közalapítvány titkára, irodavezetője, hanem mert tekintélyes közigazdász, többek között az Illetékhiatalt vezette. Mostani beosztását pályázat útján nyerte el.

– Beszélgetésünk idején, augusztus elején egyre türelmetlenebbül kérdezik az érintettek, tehát a Magyarországon élő

1945. május 9. előtt születettek, hogy mikor indul meg számukra az életjáradék folyósítása és mekkora lesz annak összege?

– Eddig 18 100-an igényelték az életjáradékot, s már csak néhány jelentkezőre számítnak. Meglepően kevesebb ez, mint amennyit véltünk, ezért megduplázódik az egy főre jutó járadék. Hogy minél előbb megkezdjék ennek folyósítását, előtérbe helyeztük azokat, akiknek már tisztázott a jogosultsága, mert kapnak valamiféle állami kárpótlást – 12 ezer ilyen személyt találtunk. Lehet, hogy mire a Szombat szeptemberi száma megjelenik, az első küldemény már el is jutott hozzánk, ráadásul az 1997. július 1-től számított hónapokkal megnövelve. Ettől a dátumtól kapja mindenki a járadékot, aki már betöltötte a 60. évét, s igényét június végéig beadta.

– Bőngészve a számszerűsített listát, kiolvasható, hogy 89 évesnek kell lenni ahhoz, hogy valaki a németek fizette kárpótláshoz hasonló összeget kapjon. Ráadásul Magyarországon mohó az infláció...

– A jelenlegi összeg éves emelését az inflációra figyelemmel a költségvetés teremti meg.

A Közalapítvány azonban nemcsak életjáradékot közvetít, hanem jobb feltételeket hivatott teremteni a közösségi élet számára...

– A rendelkezésünkre bocsátott ingatlanokból és műtárgyakból kell olyan jöve-

delmet kitemelni, amelyből lehetséges lesz a közfeladatok ellátása.

– *A festményekkel az elárverezésen kívül hogyan lehet vállalkozásba kezdeni?*

– Ez valóban problematikus, ráadásul egyeseknél még az állam tulajdona is vitás. A képeket egyébként a Zsidó Múzeumban helyeztük el. Az ingatlanokat bérbe adjuk és többségükből jövedelemre számítunk. Az „ombudsman” hivatala székházukért eddig kevesebb bért fizetett, mint amennyibe a ház fenntartása került. Ráadásul olyan jogi feltételek veszik körül, hogy átvétele jelentős ráfizetéssel járna... Ugyanakkor nekünk nagy szükségünk van erre az ingatlanra!

– *Mennyi jövedelmet hoznak majd az ingatlanok?*

– Erről még becsléseink is hozzávetőlegesek. Elsősorban attól függ, hogy mikortól tudunk majd a valódi piaci árak megfelelő bérleti díjat felszámolni, és azt sem tudjuk, hogy fenntartásuk, netán felújításuk miibe kerül majd.

– *Milyen közcélú támogatásra telik az idén?*

– Remélem, hogy még ebben az évben már több milliós alap keletkezik. A kurtórium fogja meghatározni a finanszírozás prioritásait. Sok helyre kell pénz. Csak késő ősszel derül ki, hogy milyen célra irható ki pályázat...

– *Az anyagi gondokkal küzdő Szombat részére készül Önnel az interjú, mégsem illetlen talán megkérdezni, hogy a lap a támogatottak között lesz-e?*

– Ez a pályázat értékelésétől függ. Környezetem és a magam véleménye szerint a Szombat a zsidó közelet nem hibátlan, de hiteles és értékes tükre. Fenntartása közérdek!

– *A berendezés hiánya miatt földre halmozott iratok között beszélgetünk. Talán nem tutott a bútorra pénz, mert az apparátus is a bevételből működik?*

– Nem! Erre az államtól egyelőre évi 30 milliót kapunk. Mivel hivatalosan csak júniusban jegyezték be alapítványunkat, késett a finanszírozás, az életjáradék felmérése pedig sürgetett, nem a berendezéssel foglalkoztunk. A Szochnut fogadott be minket és felsorolhatatlanul sok dologban nyújtott segítséget, s tették ezt más zsidó szervezetek és önkéntesek is. A berendezésünk egyébként a későbbiekben is hivalkodás nélküli lesz, de a vagyonkezeléshez szükséges feltételeket megteremtjük. Várhatóan velem együtt ötvenheten fogjuk a feladatot ellátni.

(Vá)

MEGTEREMTŐDNEK A HITÉLET BIZTOS ANYAGI ALAPJAI?

Szerződést köt a Hitközség a kormánnyal

A vallásgyakorlás, sőt a magyarországi hitközségek teljes körű működésének jövőjét meghatározó ügyről tárgyalt 1997. július 24-én a Budapesti Zsidó Hitközség, július 27-én pedig a Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetségének képviselőtestületi ülése. Igent mondtak a Mazsihisz és a kormány között készülő (lapunk megjelenésekor már valószínűleg alá is írt) szerződésre, amely elfogadja, hogy az államosított egyházi ingatlanok visszaszolgáltatásáról szóló 1991. XXXII. törvény helyébe új lép: az állam további ingatlanokat nem ad vissza, ellenben azok után jelentős nagyságú „örök” járadékot fizet!

A Bzsh elnöksége optimistább a képviselő-testületnél

A tanácskozás kezdetén három, végrendelet útján szerzett ingatlan helyzetéről tájékoztatta a jelenlevőket **Zoltai Gusztáv** ügyvezető igazgató. Két másfél szobás lakás felerészének tulajdonjogát akarják a társörökösöknek eladni, egy 15 833 000 forint értékű házat pedig egy hasonló értékű, II. kerületben fekvő telekre elcserélni. Utóbbiban a XV. kerületi önkormányzat szociális otthont tart fenn. A közgyűlés a tranzakciókhoz hozzájárult.

A főtéma előadója **dr. Korn József**, a Bzsh elnöke bevezetőjében felhívta a figyelmet, hogy nagy fontosságú ügyről lesz szó, arról, hogy az elkövetkező 50–100 évben mekkora összeg áll majd a Hitközség rendelkezésére.

A kormány az egyházak és a Hitközség vallási támogatásának törvényi szabályozására készül, aminek előnye, hogy a jövőben évenként nem kell „késhegyre menni csatározást folytatni, vetélkedni az állami dotáció elosztásáról”, s ami még fontosabb: az új törvény nem tesz majd különbséget az állami, önkormányzati, egyházi és alapítványi oktatási intézmények

támogatásában, ami durván számítva 10 százalékkal növeli az iskoláinknak jutó pénzt. A várhatóan szeptemberben parlament elé kerülő törvény szerint 1998-tól kezdve a társadalmi szervezetek számára juttatható 1 százalék mellett további 1 százalékot lehet a jövedelemadóból egyházi célokra felajánlani. A hitközségi vezetők ebből 40 millió forintot számítanak.

A Bzsh elnöke arra emlékeztetett, hogy azok adójából is elkülönítik az új 1 százalékot, akik nem nevezik meg a támogatni kívánt egyházat. Ebből az alapból az egyházak létszámuk arányában részesülnek, tehát, akik nem nevezik meg a hitközséget, adójuk ennek az 1 százaléknak csak töredékét juttatják zsidó célra, mivel a négy történelmi egyház közül a miénk a legkisebb! A kormány a hitéletnek nyújtott támogatást megszünteti, ennek helyébe a fent említett 1% kerül. Arra azonban ígéretet tett, hogy ha ez a bevétel 1998-ban nem éri el a 93 millió forintot, kiegészíti azt, és ez a kiegészítés további 3 évig (reálértéken) megmarad.

E témához hozzászólt a többiek között **dr. Pollák Jenő**, aki azt bizonygatta, hogy a plusz 1 százalék adó a duplája annak az összegnek, amit az állam az egyházaknak ad, noha 1998-ban még egyetlen fillér sem származik belőle. Kiemelte a törvénytervezetből, amiről Korn József nem beszélt, hogy abban – az oktatási intézményekről szóló fejezetben – az 1996–97-es tanév létszámát rögzítik, tehát ha többen tanulnak majd a Pedagógiumban vagy a Rabbiképzőben, akkor sem kapják meg a nekik járó fejkvótát. **Dr. Olti Ferenc** először azt fejtegette, milyen módszerekkel lehet a zsidókat meggyőzni: adójuk 1 százalékát juttassák a Hitközségnek. Ezután felhívta a figyelmet arra, hogy az adományozók adatait „nemtelen célokra is fel lehet használni”. Tehát ne az APEH, hanem az államtól és politikától független szerv – erre vannak

nemzetközi példák – kapjon az adatok feldolgozására és tárolására megbízást. Felajánlotta segítségét az információ-tárolás titkosításának kidolgozásához.

Utolsó napirendi pontként került sor a legbonyolultabb és legfontosabb témára. Az közismert, hogy az 1991. XXXII. törvény szerint az egyházak visszakapják azokat az államosított ingatlanokat, amelyeket eredeti funkciójuk szerint tudnak működtetni. Ez a megszorítás különösen a zsidó hitközség számára hátrányos, hiszen híveinek száma az ismert okok miatt töredékére zsugorodott, így e feltételnek a legtöbb esetben nem tud eleget tenni. Közben a kormány is felismerte, hogy vállalt kötelezettségét nem tudja teljesíteni, mert az ingatlanok felszabadítása (például a református egyháznak visszaadott leánygimnázium helyébe egy új Móricz Zsigmond gimnázium építése vagy az Anna Frank Iskolára adott másfél milliárd) elviselhetetlen terheket ró rá. Ezért beszünteti az ingatlanok visszaadását, s helyette az összes, még állami vagy önkormányzati tulajdonban levőért járadékot fizet. Az egykori zsidó ingatlanok értékét közel 10 milliárdra becsülik, s annak járadékaként négy éven át négy és fél százalékot (430–430 millió), majd öt százalékot ad a költségvetés. Az inflációtól óv majd, hogy a járadék alapjául szolgáló összeget egy valutakosár segítségével alapítják meg. Kom elnök közölte, hogy a

hitközségi delegáció a kománnyal való tárgyaláson hiteles értékelés alapján magasabbnak mondta az ingatlanok értékét és ezért évi 780 millió forint járadékot kért. Bejelentette azt is, hogy nyolc ingatlan változatlanul természetben kémeke vissza, közte azt a zöldövezeti épületcsoportot, amelyet jelenleg a kanadai követség bérel havi 50 000 dollárért.

A hozzászólók közül **Heisler András** megkérdezte, hogy mi volt a 10 milliárdos értébecslés alapja, s az kinek a számítása, továbbá kifejezte aggodalmát: vajon a szerződés megkötésekor is állja-e a kormány ezt az összeget? **Pollák Jenő** ügyvéd, a szerződés különös jogi jellegét firtatta, hiszen az állam a saját tulajdonában levő ingatlanok után vállalja a járadékfizetést, s ennek törvényessége kétsős vitathatóvá tehető. Hasonló kételyeknek adott hangot **Beer Iván**, aki azt is hangoztatta, hogy más zsidó közösségeket, újságokat is megillet a járadék. Ez utóbbi véleményhez csatlakozott **dr. Engländer Tibor**, mondván, hogy nem kizárólag a Hitközséghez kötődik a zsidóság szerveződése. Majd így folytatta: „A cionista szövetséget is anyagi veszteség érte, mert például az ő anyagi alapjából élmeztek a gettót és a védett házakat. Erről eddig nem szoltunk, mert jóhiszeműek vagyunk ebben az ügyben, másrészt nem akartuk vitákkal terhelni a Hitközség nevében tárgyalókat. Most, hogy

eljutottunk eddig a pontig, bejelentjük majd igényünket...”

Zoltai Gusztáv a fentiekre azt válaszolta, hogy a Hitközségen kívüliek csak a Magyarországi Zsidó Örökségi Közalapítványtól kérhetnek támogatást, de azt megjegyzte, hogy a Budapesti Ortodox Hitközség a járadék 10 százalékát megkapja.

V. E.

Mazsihisz: A felajánlott összeg méltányos

A nyitóima elhangzása után **dr. Feldmájer Péter** elnök vázolta az új helyzetet: a kormány képviselői – a Vatikánnal kötött megállapodás után – a visszaigényelt ingatlanok többsége fejében pénzbni „apanázst” javasolnak. (A MAZSIHISZ eredetileg 80 ingatlant igényelt vissza. Az új felállás szerint a 8 budapesti mellett 14 vidéki ingatlanhoz továbbra is ragaszkodik a Hitközség – tájékoztatott dr. Feldmájer Péter.) „Felmerülhet a vád: egy tál lencséért eladjuk őseink örökségét” – fogalmazta meg a költői kérdést dr. Feldmájer, és meg is adta rá a nemleges választ: nem ez a helyzet, mert a felajánlott összeg méltányos.

A kormány nem zárta ki az ingatlanok természetbeni visszaadásának lehetőségét sem – vette át a szót **Zoltai Gusztáv** ügyvezető igazgató –, ám a pénzbni támogatás azért is kedvezőbb megoldás, mert az ingatlanokat csak 2011-ig bezárólag kapná vissza a Hitközség, és természete-

„Hol van az ezer tag?”

Beszámoló a Magyar Zsidó Kulturális Egyesület 1997 június 15-i közgyűléséről

Megnyitójában **Korányi László** elnök megállapította, hogy a közgyűlésen összesen 30 fő jelent meg. Mivel ez kevesebb, mint a tagság fele, az ilyenkor szokásos formák szerint 20 perccel későbbi időpontra újabb közgyűlést hívott össze. Az időpont elérkezvén Korányi László megtartotta beszámolóját. A hatékonyabb munkavégzés érdekében létrehozott bizottságok csak részben váltották be a hozzájuk fűzött reményeket – állapította meg. „A kulturális bizottság nem igazán működött” – de a Zsidó Kultúra Napja jól sikerült. Egyetlen tervet említett: a Magyarországon működő külföldi kulturá-

lis intézetekkel közös rendezvényeken szeretnék az adott ország zsidóságát a hallgatósággal megismertetni.

Pénzügyi téren azonban minden eddiginél sutyosabb a helyzet – tért át az elnök a problémákra. A Magyarországi Zsidó Örökség Közalapítvány létrejöttével sok más forrás bedugult, mivel sokan azt hiszik, ez minden anyagi gondot orvosol majd. Erre azonban még vámi kell. Jelenleg az egyetlen út a kiadások radikális csökkentése, amely még a legelemibb tevékenységeket is érinti. Sokkal erősebben szükséges a tagok önkéntes vállalására építeni.

Ezután **Simonyi Péter** ügyvezető igazgató számolt be az elmúlt év programjairól. Mintegy 260 programja volt az egyesületnek az elmúlt egy évben (ha az ügyeleti szolgálatot is beszámítjuk). Bálók, könyvbemutatók, kiállítás, Mazsike-est a Korona cukrászdában, beszélgetés zsidó származású magyar olimpikekkel – sorolt néhányat a rendezvények közül. A Dohány utcai zsinagógában tett látogatáson háromszázan vettek részt. „Ha azonban programjaink változatosságát meg akarjuk őrizni, nem mondhatunk le az infrastruktúráról: mobiltelefon, főállású adminisztrátor, iroda, gépkocsi használá-

sen aligha felújított állapotban. Hasonló a helyzet az egyszeri pénzbeni megváltás lehetőségével is: ez a folyamat is csak 2011-ig érme véget. Az ingatlanok természetbeni visszavétele azért is hátrányos, mert a törvény értelmében azokat csak eredeti céljukra lehet fölhasználni, míg a pénzbeli jutásra ilyen megszorítás nem vonatkozik.

A BZSH képviselőtestületi üléséhez hasonlóan e grémium előtt is elhangzott, hogy a kormány megszünteti a hitéleti támogatást és helyébe 1998 január elsejétől az adózó polgárok által fölajánlott 1 százalék lép. (Nem eszik azonban olyan forrón a kását: ha az e forrásból származó bevétel 1998-ban nem éri el a 93 millió forintot, a kormány ezt kiegészíti.)

Zoltai Gusztáv a továbbiakban ismertette a fenti forrásokon túl juttatandó várt állami támogatásokat. Kulturális célokra 147 millió forintot, a közgyűjtemények fenntartására 10-15 millió forintot, műemlék-felújításra 200 millió forintot ígért az állami költségvetés. Utóbbi összeg legnagyobb része a Kazinczy utcai ortodox zsinagóga felújítását fedezi majd.

A hozzászólók – egy kivételével – pártolták és feltétlenül elfogadásra ajánlották az ingatlanok helyett fölajánlott örökös állami apanázs rendszerét.

Ha sikerül megfelelő kereteket adni neki, „valóban bűn lenne nem élni ezzel az ajánlattal” – mondta **Pollák Jenő**, aki ezután röviden vázolta az ajánlat előnyeit,

majd az elosztás elvi szempontjainak fontosságát hangsúlyozta. Ez utóbbi kidolgozására (3 budapesti és 6 vidéki taggal) kilenc fős bizottság fölállítását javasolta.

Dr. Engländer Tibor (a Magyarországi Cionista Szövetség elnöke) cáfolta azokat az állításokat, melyek szerint a cionisták nem támogatnák a magyarországi zsidóság jövőjét. Erős zsidóságra van szükség, mert csak ez lehet komoly alija kiindulópontja. Méltatta a zsidóság sokszínűségét, majd fennkölt szavakkal emlékezett meg a cionisták egykori munkájáról, különös tekintettel az 1944-48 közötti időszakra. Ezt az elosztás során nem lehet figyelmen kívül hagyni – emlékeztetett.

Fixler Herman, az Autonóm Orthodox Hitközség elnöke az ortodoxia múlhatatlan érdemeit ecsetelte a kasrut fenntartása terén. Ha ezt a pénzek elosztásánál nem veszik figyelembe, nem lesz kasrut és nem lesz aki kaddist mondjon – vázolta fel a vészjósló jövőt.

A zsidóság jelenlegi, háború után kialakult centralizált szervezeti rendszere miatt a támogatás mind egyetlen zsebbe folyik be. Jó lenne a decentralizáció irányába haladni – jegyezte meg egy további hozzászóló.

Mi a jogi garancia arra, hogy egy következő kormány is elismeri a jelenlegi kabinet ígéreteit? Milyen vallásos zsidó szervezetek részesülhetnek a juttatásokból? – kérdezte **Borbély László**.

A két fél megállapodást kötött – válaszolta dr. Feldmájer Péter – amit csak közös akaratallal lehet felbontani, teljesítését bíróság útján is ki lehet kényszeríteni. A második kérdésre válaszolva hangsúlyozta, hogy a Legfelsőbb Bíróság döntése értelmében egyedül a Mazsihisz jogosult arra, hogy – mint egyház – nevében a zsidó illetve az *izraelita* szavakat használja. Valóságos zsidó szervezet így csak a Mazsihisz keretein belül működhet. Az egységre törekvés teszi ezt szükségessé, mert az egység megbomlásának súlyos következményei lehetnek.*

A képviselőtestület elfogadta az államosított hitközségi ingatlanok járadékáról szóló előterjesztést, valamint azt a javaslatot, hogy az elosztás konkrét kérdéseivel külön bizottság foglalkozzék.

G. J.

* Kérésünkre a Mazsihisz elnöke eljuttatta szerkesztőségünkbe a hivatkozott jogszabályokat. Az 1990 évi IV. törvény 9 § 3. bekezdése szerint: „Egyház elnevezése már nyilvántartásba vett egyház elnevezésével nem lehet azonos vagy összetéveszhető.” Az elnök, álláspontját alátámasztandó, megemlítette még a Legfelsőbb Bíróság egy határozatát is. E határozat (BH1997.252.) helyben hagyta azt az elsőfokú bírói döntést, amely elutasítja a zalaegerszegi zsidó hitközség társadalmi egyesületként való bejegyzését. Álláspontunk szerint a fentiekből korántsem következik bizonyossággal a Feldmájer Péter által levont konklúzió. (a szerk.)

ti lehetőség nélkül nem lehetünk meg” – szögezte le az igazgató. Szavait tapssal fogadta a jelenlévők többsége, az egyesület programjait látogató „kemény mag”, amely ezen alkalmakkor mindig látja a szervezéssel foglalkozó igazgatót, de igen ritkán vagy soha a rendezvényeket nem látogató elnökségi tagokat.

„Sajnos az igazgató kívánságai jelenleg a vágyálmok közé tartoznak. Felelős, felnőtt emberek csak az nevezhető, aki a tényeket tudomásul veszi” – válaszolt Korányi László, aki ugyanakkor méltatta az igazgató áldozatvállalását.

Szántó T. Gábor, a Szombat főszerkesztője ismertette ezután a lap által szervezett rendezvényeket, majd az anyagi helyzetről szólva elmondta, hogy az Egyesület az elmúlt két évben 850 ezer forintot vont el a laptól.

Hajós né dr. Vértes Antónia gazdasági vezető beszámolt arról, hogy az 1996-os esztendőben a Mazsike összesen 1,4 millió forint bevétellel gazdálkodhatott, miközben a kiadások elérték a 4 milliót.

Első ízben fordult elő, hogy a tagdíjak és adományok összege meghaladta az állami támogatást – mert az utóbbi negyedére csökkent. Jelenleg üres a kassza – közölte a jelenlévőkkel. Hasonló a helyzet az alapítás korszakához, ezért az akkori önkéntes lelkesedéssel kell dolgoznunk, „különben be kell csukni a boltot”.

Dr. Révai Károly arról elmélkedett, hogy az előző kormánytól jóval több támogatást kapott az Egyesület. (Tízszer annyit – pontosított Korányi László.)

Az alapszabály módosításához látott ezután a közgyűlés, mert az 1988-ban írt dokumentum több pontja fölött eljárt az idő. Törölték az egyesület céljai közül a magyar zsidóság föderaliztikus szervezeti rendszerének kiépítését. Az átmeneti korszakban ez még lehetségesnek tűnt, mára azonban – tekintve a hitközség túlsúlyát a zsidó közéletben – elvesztette realitását. Heves vitába torkollott azon pontok módosítása, amelyek a tagság elvesztésének kritériumait illetve az elnökség létszámát határozzák meg.

Az adminisztratív ügyek lezárása után hozzászólások következtek. „Hol van az az ezer ember, aki az alapító közgyűlésen ott volt?” – kérdezte egy hűséges tag, végigtekintve a végére 17 főre fogyatkozott közgyűlésen. Egy másik hozzászóló Szántó T. Gábor szavaira reagált: ha a Szombat az Egyesület lapja, akkor miért kifogásolja a főszerkesztő, hogy az Egyesületet támogassa? Azért sem kérhető ez számon – érvelt –, mert a kezdeti években a Mazsike anyagilag biztosította a Szombat megjelenését.

A kezdeti években az egyesület legfőbb tevékenysége a Szombat kiadása volt – válaszolt Hajós né dr. Vértes Antónia, majd így folytatta: Szántó volt az első főszerkesztő, aki vállalta, hogy a lapot önálló anyagi alapokra állítja, mert be kellett látni, hogy a két, különböző tevékenység nem élhet közös kasszából. Ezért született az az elnökségi döntés a pénzügyi elkülönülésről. „Nincs értelme számon kérni az elválás előtt a lapnak juttatott pénzeket” – összegezte válaszát. (g.)

NYÍLT SEB

Van-e, lesz-e német jóvátétel a „vasfüggöny mögött?”

Néhány héttel ezelőtt a NEW YORK TIMES-ben az American Jewish Committee két fotóval illusztrált kérdést tett fel. A régi képek egyikén valamelyik náci láger foglya látható, a másikon pedig egy SS, a szöveg: *Vajon melyiküknek fizet nyugdíjat a német állam?*

Ez a hirdetés inspirálta a legolvasottabb német hetilap, a SPIEGEL szerkesztőségét, hogy *Nyílt seb* címmel összeállítást készítsenek a volt szocialista országokban még életben levő egykori náci áldozatok elmaradt német kártalanításáról és néhány új jelenségről.

A lap szerint Bonn és Izrael Állama, illetve a Jewish Claims Conference közötti 1952-es megállapodás óta a Német Szövetségi Köztársaság 3,5 milliárd márka jóvátételt fizetett (az érintettek egyszeri 5 ezer márkás kártérítésben vagy havi 500 márkás nyugdíjban, illetve mindkétben részesültek), s ez a jóvátétel a háftlingek 90 százalékát elérte; azt azonban érthetetlennek tartja, hogy ebből miért zárták ki a vasfüggöny mögöttieket. Az ebből adódó groteszk igazságtalanságra példákat is hoz a Spiegel. A Rigában élő 72 éves ügyvéd, Alexander Bergmann, aki egyben a Lettországi Koncentrációs Táborok és Gettók Egykori Foglyai Társaságának elnöke egyetlen pfenniget sem kapott még, míg szenvedéseinek társa, fivére, Németországban a jóvátételből él. Az eredetileg német állampolgárságú Lisa Stein, akit 1941-ben Frankfurtból deportáltak a minszki gettóba, s árva kislányként a háború után a Kaspitenger mellé került, s ott is ragadt, hiába írja ismételten jóvátételt kérő beadványait a német szerveknek, panaszára nem is reagálnak.

1980-ban további 400 millió márkás alapot teremtettek a keletről időközben áttelepültek, majd a két Németország egyesülése után a volt NDK zsidói számára.

Történészek és a Jewish Claims Conference becslése szerint a volt szocialis-

ta országokban még 13 ezer zsidó és 7 ezer más volt lágerfogoly él, míg az egykori kényszermunkások (a Szovjetunió megszállt területeiről milliósámra hurcolták el a fiatalokat német hadiüzemekbe, parasztgazdaságokba) hárommillióan vannak.

A rendszerváltás óta még kevésbé tartható fenn a lakhelytől függő megkülönböztetés, és ennek megváltoztatása három ország esetében már megkezdődött. 1991-ben a lengyel-német kienkesztelődés jegyében Bonn teremtett egy 500 millió márkás alapot, nemcsak zsidók, hanem minden lengyel üldözött számára. Ebből 70 ezer érintett fejenként 500 márkát kapott – egyetlen alkalommal. A Spiegel azon háborog, hogy ez az összeg kevesebb, mint a németországiak havi munkanélküli segélye, azt már nem is kéri számon, hogy mi van a maradék 150 millió márkával. Ugyancsak a megbékélés szolgálatában hoztak létre egy 900 millió márkás alapot – átmeneti megoldásként – Ukrajna, Oroszország és Fehéroroszország náci áldozatainak. A Spiegel nem isme-

ri az 1000 márkában részesültek számát, de azt közli, hogy abból jelentős hányad ismeretlen csatornákon elszivárgott.

A csehek barátságának visszaszerzéséért egy 140 millió márkás alapítványra vállalt kötelezettséget ebben az évben Helmut Kohl koncellár. Hozzávetőlegesen 9000, közte 2000 zsidó egykori háftling vár valamiféle fájdalomdíjat szenvedéseikért; hozzájuk csatlakozik 2080 ezer lágert nem járt kényszermunkás. A Cseh Köztársaság Zsidó Községének elnöke Tomas Kraus azt panasolja, hogy a 140 millió felosztásáról semmi értesülésük sincs. 1994 óta már többször fordultak hivatalos felirattal a német külügyminisztériumhoz, illetve a kancellári hivatalhoz, de válasza sem érdemesítették őket.

Pozsonyban ugyancsak az idén, májusban voltak tárgyalások a két kormány között, de a német külügyi tisztviselők már annak előkészítése során elhárították, hogy napirendre kerüljön a jóvátétel „*A múlt sírhantjait ne bolygassuk meg*” – hangoztatták, és azzal

Orosz zsinagógák – csak szombaton

A Szovjetunió széthullása óta az oroszországi zsidó közösségek mintegy tucatnyi zsinagógát kaptak vissza az államtól. Ezek többsége azonban – imádkozók hiányában – csak a szombati istentisztelet idején nyitja ki kapuit. Rendszeres vallásos élet csak a legnagyobb zsidó közösségekben – elsősorban Moszkvában és Péterváron – létezik. A többi városban a vallás csak pislákol – ismertette a helyzetet **Adolf Sajevecs**, Oroszország (Budapesten végzett) főrabbija azon a konferencián, amelyet az egyfajta föderációba tömörült oroszországi vallásos közösségek rendeztek Moszkvában, amelyen mintegy harminc zsinagóga képviseltette magát. Sajevecs rabbi szerint a szervezet első – 1993-ban tartott – konferenciája óta nem sok történt a vallásos élet föllendítésére. A két legfőbb gond továbbra is a pénztelenség és a zsidóság elvándorlása az országból. Az előbbi valamelyest enyhítette a tavaly alapított Orosz Zsidó Kongresszus. E szervezet fizeti a legtöbb zsinagóga fenntartási költségeit és egyes, a vallásos élet fellendítését célzó projekteket is.

Az oroszországi zsidóság létszámát 600 ezer és 2 millió közöttire taksálják a szakértők. Egy nemrég végzett felmérés szerint 75 százalékuk soha nem jár zsinagógába.

érveltek, hogy Szlovákia 1940–45 között önálló állam volt, és maga követte el a kegyetlenkedéseket. „Ez az állítás elfogadhatatlan – nyilatkozta a Spiegelnek Pavel Hamzik exkülgaznizster – megsemmisítőtábor Szlovákiában nem volt, az német találmány...” (A pontos tény: a bábállam fizetett a hitleristák-nak a zsidók elszállításáért – a szerk. megjegyzése.) Hetvenezemél több személyt, döntő többségükben zsidót deportáltak Szlovákiából Auswitzba és más táborokba, közülük néhány száz tért vissza.

Ismét a hamburgi újságot idézzük: A háború után 52 évvel új áramlat vonul át Kelet-Európán, az egykori zsidó meghurcoltak próbaperekét indítottak a német tartományi bíróságokon kirablásukért, megkínzásukért, akkori és még ma is meglevő német gyárakban rájuk kényszerített rabszolgamunkáért. A Spiegel a próbaperek sikeres példájaként említi annak a lódzi hölgynek esetét, aki a hamburgi bíróságon követelte a kényszermunkáért járó bérét, s ezt júniusban meg is ítéltek számára, majd hozzáteszi: A náciizmus áldozatainak számos Kelet- és közép-európai szervezete követel jótétet, s ennek támogatására mozgósítja a nemzetközi zsidó szervezeteket és saját kormányait. Az ügyben nyilatkozik Andrew Baker, az AJC európai igazgatója: „A németek barátai voltunk és nem gondoltuk, hogy fel kell lépünk velük szemben. Ha azonban van pénzük a fegyveres SS tagjainak nyugdíját folyósítani, akkor lehetőségeiket használják fel az áldozatok számára is. Újabb és újabb lépéseket teszünk, míg megoldás nem születik!”

És Magyarország?

A Spiegel, bár a volt szocialista országokban elmaradt német jótétel igazságtalanságát részletesen taglalja, és beszámol egyik-másik országban újabban kiosztott kolduspénzről, mégis kihagyja összeállításából azt a 80 millió márkát, amit a múlt év végén Bonn ígért az Albániában, a volt Jugoszláviában, Magyarországon, Romániában, Szlovákiában és az egykori Szovjetunióban még élő, lágereket megjárt zsidóknak. Igaz, a közlést az eltelt háromnegyed évben nem követte újabb információ, ami már azért sem érthető, mert az összeg első részének, 30 milliónak kiosztását erre az évre jelezték. A Szom-

bat már többször próbált az ügyben a magyar Külgaznizsterium nemzetközi jogi főosztályán tudakozódni, de ismételtén azt a feleletet kaptuk, hogy „néhány hét múlva tudunk választ adni...”

A zsidóság követelése mellett a magyar állami szervek sem a rendszerváltás előtt, sem azóta nem álltak ki, pedig a két ország közötti 1973-as diplomáciai kapcsolatok felvételéről szóló jegyzőkönyv 5. számú mellékletében utalás történik a náci magyarországi sértettjeinek igényére. Csupán egyszer, 1970-ben lett tevékeny a magyar kormány, amikor Nyugat-Németország 97 millió márkát utalt át a lágerekben elvett értékek kártalanítására – a Külkereskedelmi Bank az érintetteknek a márka helyett önkényesen alacsonyán átszámított forintot adott.

Magyarországi zsidó szervektől az elmúlt években néhány megkeresés érkezett a német államfőhöz, a kancellárhoz és a külgaznizsterhez. Ezeket azonban elhárították azzal, hogy a párizsi békeszerződésben Magyarország – állampolgárai nevében is – lemondott Németországgal szemben minden háborús követeléséről, holott a szerződés a vallásuk, fajuk stb. miatt üldözötteket a győztes hatalmak állampolgáraival azonos státusúnak minősíti, így kárpótlásuktól a magyar kormány senkit sem mentesíthetett.

Ki tudja, hogy a kudarcot mennyiben okozta az a tény, hogy nem együtt fordult az összes zsidó szervezet a német illetékesekhez, hanem hol Schwartz István Mihály, a Munkaszolgálatosok Országos Egyesületének azóta eltávolított elnöke levelezett velük, hol Lazarovits Ernő, a Mazsihisz külgaznizstere, egyben a súlytalan (ha egyáltalán létezik még) Mauthauseni Nemzetközi Bizottság tagja. Ez utóbbi azért is meghökkentő, mert a Bzsh és a Mazsihisz elnökei és az ügyvezető igazgató jelentéktelen ügyekben is megszólalnak, e nagyfontosságú kérdésben pedig a háttérben maradtak. Bizonyára nem akarják magukra vonni a németekkel való tárgyalást szinte kisajátító Zsidó Világkongresszus és Claims Conference vezetőinek esetleges rosszsallását.

Az idő azonban a németeknek dolgozik, mindennap kevesebb az egykori háftling.

Várai Emil

HÍREK IZRAELBŐL

A KÉKSZAKÁLLÚ HAIFÁN

Nem színpadi előadásban, hanem koncert keretében mutatta be az Izraeli Filharómnia Bartók Béla A kékszakállú herceg vára című művét. Lengyel Menyhért szövegét Itamar Jáoz Keszt költötte át héberre. Judit és a Kékszakállú szerepét a Magyar Operaház tagjai: Lukin Márta és Kováts Kolos énekelte, a karmester pedig Fischer Iván volt.

IZRAEL-DÍJ

A legmagasabb kulturális elismerésben, az Izrael-díjban részesült a Budapesten született és zenei tanulmányokat itt folytatott André Hajdú 65 éves zeneszerző. Szerzeményei a hagyományos zsidó zenétől az elbeszélő oratóriumokig terjednek, amelyek zsidó történelmi témákat ölelnek fel, és állandóan szerepelnek az izraeli zenekarok műsorában.

KLEZMERFESZTIVÁL

Az északi kisvárosban, Cfáton rendezik meg évente az országos klezmerfesztivált. Az idei tizedik, jubiláris rendezvényen július 14–16. között ötven együttes, köztük Hollandiából, Németországból, Olaszországból és Orosországból érkezettek léptek fel.

AZ ÖTVEN LEGJOBB

Egy album jelent meg a világ eddigi legeredményesebb ötven zsidó sportolójáról. Az első helyen az amerikai Kopaks áll, akit a világ eddigi legjobb baseball játékosának tartanak. Őt honfitársa követi, Mark Spitz, aki 1972-ben a müncheni olimpián hét aranyérmét nyert és mindegyiket világrekorddal. A magyarországiak közül nyolcadik Barna Viktor, aki 1929–38 között az asztalitenisz egyéni, csapat- és páros versenyein huszonkét világbajnokságot szerzett. Mögötte foglal helyet az 1952-es helsinki és 1956-os melbourne-i olimpia öt arany-, három ezüst- és a 2 bronzérmes tomásza, Keleti Ágnes. A különleges névsorban szerepel még Székely Éva olimpiai bajnok úszó, Mándi Gyula a 30-as évek huszonkétszeres válogatott labdarúgója, majd 1950–56 között az aranycsapat egyik irányítója.

GADÓ JÁNOS

Terroristák vagy államférfiak?

A bombamerényletek és a palesztin állam

„Ó Allah, pusztítsd el Amerikát, mert a cionista zsidók irányítják... Azok az otthonok, amelyeket a zsidók építenek, Allah segítségével az araboké lesznek. Allah megbosszulja prófétáját a gyarmatosító telepeseken, a majmok és disznók fiain...”

„Bocsáss meg nekünk Mohamed, eme disznók és majmok fiainak tetteiért, akit szentségednek kívántak ártani.” Részletek Ekrima Szabri sejk, „Jeruzsálem és Palesztina főmuftijának” az Al Aksza mecsetben tartott július 11-i beszédéből, amelyet a „Palesztina Hangja” hivatalos rádióállomás is közvetített

A mufti szavai azután hangzottak el, hogy **Tatjana Susskind**, az Izraelben törvényen kívül helyezett radikális Kach csoport tagja, egy rajzon disznóként ábrázolta Mohamed prófétát. A rajzra válaszul palesztin tüntetők „A megölt zsidók koponyájával kopogtatunk a mennyország kapuján” feliratú transzparenszekkel vonultak föl. Tatjana Susskindet azóta elmeszakértői vizsgálatnak vetették alá Izraelben. A palesztin tüntetők hasonló irányú kivizsgálásról nincs tudomásunk. Az ilyen mondatok hangsúlyozása körökben nem számít elmebajnak.

*

A palesztin arabok negyven éven át a „cionista mételey” elleni harc élcsapata voltak. Az arab-izraeli konfliktus tetőpontján, az 1967-es háborút követő másfél évtizedben sikerült Izrael a nemzetek közösségében olyan helyzetbe hozni, amelyben a zsidók voltak a gettó korszakában: megbélyegzett, kitaszított

páriastatuszban. A „haladó világ” szinte minden országa megszakította vele a diplomáciai kapcsolatot, államalapító ideológiáját az ENSZ legmagasabb fórumán rasszizmusnak bélyegezték, különböző ürügyekkel rendszeresen elítélő határozatokat hoztak ellene. Miután a zsidó államot így sikeresen az ősgonosz jellemvonásaival ruházták föl, a palesztin araboknak jutott az a megtisztelő feladat, hogy az ősgonosz áldozatainak megható szerepét eljátsszák. Az 1967-ben elfoglalt területek arab lakossága (amely megtarthatta közigazgatási autonómiáját, nyelvi, vallási különállását, egyetemeket létesíthetett, újságokat alapított – tehát mérhetetlenül kedvezőbb helyzetben volt, mint pl. az erdélyi magyarság a Ceausescu-korszakban) lelkesen átélte ezt a szerepet, gyakran valóban öngyilkos lelkesedéssel vetette magát a harcba, folyamatosan reménykedve a felszabadító seregek érkezésében. (Legszébb példája volt ennek az a meleg fogadtatás, amelyben a palesztin lakosság **Szaddam Husszeint** rakétáit részesítette. Az Öböl-háború idején Izraelre kilőtt gyilkos lövedékeket az arab lakosság a háztetőkről üdvözölte, mint a közelgő szabadság előhírmökét.) Az áldozati szerep csúcspontja az Intifáda volt, melynek során tizenéves kődobáló gyerekek szálltak szembe az izraeli katonákkal. (Vajon milyen sikert remélhettek a tévénezők rokonszenvéen túl?)

A Szovjetunió széthullásával a „haladó arab rendszerek” is az összeomlás határára jutottak: a polgárháború káoszába hullottak (Algéria); magukra maradványok elvesztettek minden mértéket (Irak); vagy már jóval korábban önként az „amerikai imperializmus igájába hajtották a fejüket” (Egyiptom). Nem voltak már nagyhatalmú támogatók, a palesztinok többé

nem remélhették, hogy közel a felszabadítás, melynek során a diadalmas arab seregek elűzik a cionista elnyomókat. Eljött a valóság keserű pillanata: be kellett látni, hogy Izrael – legalábbis belátható időn belül – nem lehet letörölni a térképről, a további radikális szembenállás célján. **Jasszer Arafat**, a palesztin szabadságharc (öldöklő) angyala, a meg nem alkuvó harcos, aki az igaz ügy letéteményeseként minden eszközt (így elsősorban a terrorizmust) megengedhetőnek tartott az ősgonosz szemben, egyik napról a másikra békeangyallá változott. (Legalábbis a nyugati televíziók kamerái előtt.) Nobel békedíjjal a zsebében nekilátott, hogy fölépítse a palesztin államot – ha másképp nem megy, hát Izrael szomszédságában.

Az a társadalom azonban, amelyet évtizedeken át a mozgósítás állapotában tartottak, amelynek uralkodó ideológiája volt, hogy nyugalom és béke csak az ellenség elpusztítása után jöhet el, nem tud egyik napról a másikra a békés építkezés és demokratikus együttműködés útjaira lépni. Ha egy közösség azonosságtudatának alapját az ellenséggel való szembenállás, a világméretű harc élcsapatának szerepe adja, nehéz egyik napról a másikra tudomásul venni, hogy mindez tévedés volt. Különösen akkor, ha a megváltó ideológia lehanyaglását követi az új megváltás: az intranzigens szembenállás harcosai a szocializmus helyett most az iszlám zászlaját lengethetik, a szívüknek oly kedves ellenségképet csak másik papírba kell átcsomagolni.

Két nyelv – két Arafat

A jeruzsálemi *Mahané Jehuda* piacon történt robbantás utáni négy órában egy izraeli médiafigyelő csoport hallgatta a palesztin rádió adásait. A Jasszer Arafat gázai főhadiszállásának épületében működő rádióállomás a robbantást követően „katonai műveletnek” nevezte. A műsorközvetők idején a hallgatókat katonai indulók és győzelmi fanfárok lelkesítették. Maga Arafat, aki a világsajtónak adott angol nyelvű nyilatkozataiban egyértelműen elítélte a merényletet, arab nyelven egészen másképp beszélt. A robbantást követően Jerikóban arab újságírók számára tartott sajtóértekezletén egyetlen szóval sem határolta el magát a gyilkolástól. Izraeli részről újra és

újra felmerült a kérdés: vajon mikor fogja Arafat a saját népének a saját nyelvén is elmondani, hogy a háborúnak vége?

A nyugati világ régi öncsalása, hogy a radikálisan más értékeket valló politikusok szájából elhangzó szép mondatokat komolyan veszik, hallatukra megnyugszanak. Nehezen veszik tudomásul, hogy a szavak más közegben egész mást jelentenek. Jasszer Arafat az egyik legutóbbi bombamerénylet elkövetőit a béke ellenségeinek nevezte. Ez már egyértelmű beszéd – gondolhatnánk. Ám a cionista ősgonosz elleni harcra felesküdtött fanatikuskok büszkén vallják, hogy ők elutasítják a békét Izraellel. Ami a Fehér Házban súlyos megbélyegzésnek számít, az a Hamasz és az Iszlám Dzsihad köreiben inkább dicséret. Miután pedig maga Arafat is időről időre dzsihádra buzdít arab nyelvű beszédeiben, a vájt fülű hallgató elgondolkozhat: vajon Arafat most megbélyegezte az ártatlanok életét kioltó merénylőket vagy inkább megdicsérte őket? A „kettős beszéd” művészetét mesterfokon űző politikus egyetlen mondatába két egymásnak élesen ellentmondó üzenetet kódolt be, így mindenki azt hallhatta ki belőle, ami leginkább kedvére való.

Természetesen a Palesztin Autonómia vezetőjének nem mindig kell ilyen óvatosan fogalmaznia. A gázai övezet menekülttáboraiiban, ahol a negyven éven át tartó indoktrináció és a kilátástalan szegénység termőtalaján burjánzik a radikalizmus, ahol a tüntetéseken a „Halál Izraelre!” és a „Mindannyian öngyilkos robbantók vagyunk!” szlogenek napirenden vannak, aligha lenne népszerű a visszafogottság. Ilyenkor Arafat „szent mártírnak” nevezi a nemrég felrobbantott **Jehja Ajas-t**, a „mérnököt”, számos bombamerénylet értelmi szerzőjét; dicséri a militánsokat; könnyezve csókolja meg egy kislány kezét, aki egy Jaffa (értsd: Tel Aviv) visszafoglalására buzdító irományból olvas föl részleteket; részvétlátogatást tesz az egyik öngyilkos robbantó családjánál. Az izraeli és a palesztin sajtó (természetesen ellenkező előjellel) rendszeresen beszámol ezekről az eseményekről, ám a nyugati médiába mindez alig szűrődik át, vagy ha néha igen, felelős politikusok nem reagálnak rá. Ha ugyanis ezt megtennék, egy-kettőre le kéne vonniuk a konzekvenciákat: ez az ember összevissza hazudozik.

Ilyet azonban mégsem írhatnak egy Nobel-békedíjas politikusról, a világ vezető államfőfijainak tárgyalópartneréről, a médiasztárról! Ezzel megkérdőjeleznék saját politikájuk komolyságát. A helyzetben rejlő abszurdumot ezért úgy oldják föl, hogy nem vesznek róla tudomást. Valóban nehéz felfogni, hogy Jasszer Arafat két olyan világ között ingázik otthonosan, amelyek értékei kölcsönösen kizárják egymást, ahol az egyik mércéjével mérve a másik torz és gonosz. Ez az abszurd helyzet természetesen kitermeli a neki megfelelő abszurd magatartásmódot.

Merénylet a jeruzsálemi piacon: 15 halott, százhatvan sebesült

Az izraeliek – ismervén a közel-keleti játékszabályokat – tökéletesen tisztában vannak e kettős beszéd természetével, ám hiába mutogatnak ujjal a leplezetlenül agresszív megnyilvánulásokra: a fent említett okok miatt a nyugati világ tudatáig mindez nem jut el. Íme egy kis ízelítő a magárahagyatottság Kasszandra-érzéséből. (A Mahané Jehudán elkövetett robbantás után az amerikai kormány leállította a Palesztin Autonómiának folyósítandó segélyeket. Ez már talán a szemléletváltozás első jele.)

Kettős beszéd a politikában

A korábban véres terrorcselekményeket elkövető Palesztin Felszabadítási Szervezet most a tisztas állami hatóság szerepét vette föl, de itt van az új, törhetetlen harcos, a Hamasz, amely az üdvözítő iszlám nevében kívánja elpusztítani

Izrael (lásd: A terrorizmus óvodája. *Szombat*: 1996. február). És ha e harcok gyilkos dühével a palesztin társadalom kisebbik része rokonszenvezik csupán, azt már semmiképpen nem támogatják, hogy saját hatóságaik a Hamasz elfogott aktivistáit az ellenség kezére adják – ez árulással volna egyenértékű. Így aztán Arafat és az ő hatóságai folyamatosan két, ellentétes értékeket valló világban kell, hogy számot adjanak tetteikről. Izrael és Amerika a demokratikus társadalmak felfogásának megfelelően szavahihetőséget, a gyilkos merénylők szigorú megbüntetését várják el, a pa-

lesztin közösség viszont mindenekelőtt a „magunk fajtájával” való szolidaritást. Ezért aztán Arafat – ha nem tud kibújni a kényszer alól – időnként nagy hűhóval lecsap a Hamasz egyes sejtjeire, őrizetbe vesz néhány gyilkossággal vádolt terrorista, esetleg gyorsan el is ítéli őket – majd az otthoni felháborodás hatására mindenkit szép csöndben elenged. (Vagy éppen saját rendőrségének kötelekébe vonja a bűnösöket: az izraeliek jelenleg 23 olyan, gyilkossággal gyanúsított terrorista kiadatását követelik hiába, akik a palesztin rendőrség vagy más fegyveres testület soraiban szolgálnak.)

A modem, demokratikus társadalmak az együttműködés, konfliktuskezelés bonyolult technikáit építették ki, melyeknek sarkalatos pontja, hogy nincsenek egyedül üdvözítő igazságok, minden megvitatható és szükség esetén korrigálható. A hirtelen hatalomra került

bősz szabadságharcosok viszont általában nem a demokratikus együttműködés lehetőségeit keresik, hanem továbbra is katonai tábornak tekintik a társadalmat és azonnal ellenségeket keresnek, ha a dolgok nem mennek úgy, amint várják. Ezért a legkézenfekvőbb mechanizmus továbbra is az, hogy a palesztin hatóságok önkényeskedése és korrupciója miatt elégedetlenkedő lakosságot a cionistákra uszítják. Szép példája ennek egy néhány héttel korábbi eset: az izraeli biztonsági erők ártalmatlanná tették három palesztin rendőrt, akik gépfegyverrel támadtak rá egy Nablusz közelében fekvő zsidó településre. A három rendőr beismerte, hogy akciójukra **Dzsihad Maszimi**, a palesztin rendőrség nabluszi parancsnoka adott utasítást. Az izraeliek által folytatott vizsgálat kiderítette, hogy **Gazi Dzsabali**, a palesztin rendőrség főnöke is tudott a dologról. Gazi Dzsabalit ezért az izraeli hatóságok felvették a körözött terroristák listájára.

Gyenge gazdaság – erős politika

Nagy kérdés, képes-e vajon a palesztin társadalom arra, hogy megtörje ezt a rossz logikát és ellenségkeresés helyett kiépítse a demokráciákban már kipróbált konfliktuskezelő mechanizmusokat.

A jelek egyelőre nem túl biztatóak. A gazdasági élet pang, a beruházások szintje öt éve nem ismert mélypontra süllyedt. Palesztin politikusok a nyilvánosság előtt ezt a gyakori izraeli területlezárással magyarázzák, de belső fórumokon másra panaszkodnak: a hatóságok önkényeskedése és korrupciója nem kedvező légkör a beruházásokhoz. Legfőképpen pedig: hiányzik a modern gazdasági életet szabályozó törvényes keret. A szocialista hagyományokat őrző palesztin vezetés még a tulajdonviszonyokat sem rendezte megnyugtatóan. Egy bank ilyen körülmények között hitelt is nehezen adhat, hiszen nem lehet benne biztos, hogy a biztosítékként följánlott ingatlant megtarthatja-e. A vállalkozóknak nem a (nem létező) törvényekhez kell alkalmazkodniuk, hanem a helyi hatalmi viszonyokhoz: jóba kell lenni a rendőrfőnökkel, a számtalan különböző hivatal vezetőjével, akik segítségük fejében természetesen elvárják az ellenszolgáltatást. Mindez nem túl vonzó környezet komoly beruházók számára.

A Palesztin Autónomia egyelőre nem a modern törvénykezésben buzgólkodik, hanem a politikai hatalom megszilárdításán és az erőszakszervezetek kiépítésén. A rendőrség létszáma már hatezer fővel meghaladja a megállapodásokban kikötött mértéket – nem beszélve számos más fegyveres testületről. A felhalmozott fegyverek mennyiségét izraeli részről legfeljebb megbecsülni próbálják: annyi biztos, hogy nem csak mennyiségben, hanem minőségben is túllépték az egyezményeket. A palesztin-egyiptomi határon virágzik a fegyvercsempészet és Izraelben gyanítják, hogy a palesztinok arzenáljában már légvédelmi rakéták is találhatóak. A jogállamiság sajátos értelmezésére következtethetünk Arafat azon kijelentéséből is, amely szerint halálal bünhődik minden palesztin, aki földet ad el izraelieknek.

A helyzet tehát – finoman fogalmazva – nem egyértelmű; nem dőlt még el, melyik logikát teszi magáévá a palesztin társadalom: a törvények meghozatalára és a politikai irányítás leépítésére felszólító üzletemberekét avagy a menekülttáborok Koránt lengető és izraeli zászlókat égető fanatikusaikat?

*

A Mahané Jehudán történt, 13 emberéletet követelő robbantás után a Palesztin Autónomia egy képviselője nyilatkozott a CNN televíziónak: természetesen elítéli a robbantást, de ha meg akarjuk érteni mindennek a tanulságát, az okokat kell keresni. Az ok pedig a palesztin nép mélyeséges kiábrándultsága és elkeseredettsége a békefolyamat megtorpanása miatt. Józan szavak ezek – vélhetnénk. Hitelüket csak az ássa alá, hogy a Rabin-kormány idején, mikor a békefolyamat öles léptekkel haladt előre, éppúgy robbantak a bombák. „A béke ellenségei megpróbájkák megtorpedózni a megegyezést” – szölt akkor a magyarázat.

Magyarázat mindig van. A fanatikuskok pedig így is úgy is gyilkolnak.

* 1995 szeptemberében az amerikai kongresszus nemzetközi kapcsolatokkal foglalkozó bizottsága Jasszer Arafat videóra rögzített arab nyelvű televíziós beszédeiből tekintett meg egy válogatást. A kongresszusi képviselők meglepetten értesültek arról, hogy Arafat arab nyelven még egyetlen egyszer sem hívott föl az Izraellel kötendő békére és egyszer sem ítélte el egyértelműen a terrortámadásokat.

HÍREK IZRAELBŐL

AZ 1997-ES KÖLTSÉGVETÉS Ebben az évben a kormány 190,8 milliárd sékellel (1 USA dollár = 3,35 sékel) számol, ami a tavalyihoz képest 4,9 milliárd sékel csökkenést jelent, a legjelentősebbet a nyolcvanas évek óta. A költségvetés fő célja, hogy a fizetési mérleg hiányát 3,5 milliárd dollár alá szorítsa, csökkentse az inflációt, tartalékoljon az újabb olékról való gondoskodásra. A takarékoság következtében 800 millió sékellel kevesebbet fordítanak a védelmi célokra, s a 600 ezer közalkalmazotti létszámot 2 százalékkal csökkentik. A gyermekpótlékot sem az eddigi automatizmus szerint folyósítják, hanem degresszíven (a legtöbb gyerek az ultraortodox családokban és az araboknál születik), a mindenkor állami bevételek figyelembevételével.

A megszorítások ellenére a polgári fogyasztás 2 százalékkal emelkedik, a munkanélküliséget a tavalyi, sok év után a legalacsonyabb 6,5 százalékos szinten akarják fenntartani. 70 ezer bevándorlóra számítanak, de felkészülnek több olérol való gondoskodásra is.

JERUZSÁLEMI KÖNYVVÁSÁR 18. alkalommal került sor a világ egyik legrangosabb könyvszemléjére, a Jeruzsálemi Nemzetközi Könyvvásárra, amelyen 60 országból 1200 kiadó 150 ezer művet mutatott be.

A könyvhét keretében adták át szokás szerint a Jeruzsálem Irodalmi-díjat, amelyet az idén Jorge Semprun kapott.

A könyvvásár alkalmából statisztika jelent meg izraeli szerzők külföldi kiadásairól. Ebből kitűnt, hogy a listavezető Efraim Kishon, akinek műveit 34 nyelvre fordították le. Öt követi Jehuda Amicháj, ő a héber mellett 33 nyelven olvasható, a Nobel-díjas S.J. Ágnont 31, Amosz Ozt 28 nyelvre fordították.

HAVI FIZETÉSEK. A bruttó havi fizetések elérték az 5050 sékelt, ami 1500 dollárnak felel meg.

Montreali-pesti széptörténet

1996 januárjában Montrealban dolgoztam, s a Gazette nevű angol napilap egy cikkét akkor adta kezembe egy francia barátom a magyar-zsidó történet miatt.

Az automatikus gyanakvás néhány pillanat alatt meghitt jóérzéssé változott. Nemcsak az érdeklődésemet keltette fel az írás, hanem személyemben lett közöm hozzá. Énemnek ahhoz a részéhez szólt, amely számozástól, nemtől, életkortól függetlenül kapcsol be valamennyiünket a szellemi közösségbe. Gyökereim keresésének nem szentimentálisan privát története volt ez, hanem hiteles történet, amely számomra igen fontossá lett.

Egy magyar-zsidó család története ez, a szépirodalom, a történetírás és az önéletrajz keveréke. A szerző ősei, a vajai Weinbergerek ortodox zsidók voltak, a Nyírség talaját művelték generációkon át. Húsz évvel ezelőtt kezdte el kutatásait a Montrealban élő Elaine Kalman Naves. A Weinbergerek sok szempontból tipikus jelenségei a földműves zsidóknak, akiknek élete szétbogozhatatlanul összefonódott a nem-zsidókkal, akikkel többnyire harmóniában éltek több száz éven át. Ugyanúgy különböztek az asszimilálódott budapesti zsidóktól, mint az ultra-ortodoxoktól, akiktől eredetileg származtak.

Az *Utazás Vajára* egy család életét mutatja be két évszázadon át.

Úgy teszi személyessé a Holocaust tragédiáját, hogy a család tagjai újra életre kelnek; heroikus erőfeszítést tesz az író, hogy ne idealizálja azokat, akik mártírságra voltak ítélve. Teljes egészükben emberként kezeli őket, hús-vér emberként, akiket ugyanúgy motivál a hiúság, a büszkeség és a dicsvágy, mint a vallás és erkölcs diktálta nemes impulzusok.

Elaine Kalman Naves édesapjával

Családi legendák szövik át a történetet: egy juhtenyésztő elődöt például megáldott egy híres rabbi, vagy hogy egy Andor nevezetű üknagybácsi, mint hetvenkedő huszár, eljegyzett egy osztrák filmszínészt.

A könyv gerince mégis az író édesapjának családtörténete: szülei, bátyjai, Auschwitzban eltűnt családja regénye. A legmegragadóbb részek azon levelek alapján készültek, amelyeket a család tagjai írtak 1944 márciusától deportálásukig. (Közel száz levél maradt fenn.)

Az *Utazás Vajára* a tudományos kutatás módszereit és a széppróza technikáit is alkalmazza. A család történetén keresztül egy egész letűnt világ kel életre.

Távol a mai magyar élet mindennapi megrázkódtatásaitól a szerző személyes hangon békít össze minket a múlttal, a mese segédelmével.

A könyvet, amelyet a cikk harangozott be, óriási érdeklődés várja Montrealban, az ősszel jelenik meg, de híre már körbejárt.

Nagyon remélem, hogy ez a „mi könyvünk” hazatalál, s itt is megjelenhet.

Csanádi Judit

ELAINE KALMAN

NAVES

Utazás Vajára

(Részletek)

Kezdetben voltam én, és volt az apám.

Látom magunkat az ötvenes évek elejének Budapestjén: középkorú, kissé testes férfi barna hajú kislánnyal lépked kézenfogva lakóházuk előtt az utcán. Űgyet sem vetnek a külvárosi környezetre, a játszótéri hintákra, libikókákra, az Erzsébet királyné úton végigcsikorgó sárga villamosok zajára.

Kimeríthetetlennek tűnő tárházából halászott elő számomra egy történetet az apám.

A történetnek előszava is volt: „Sajnálak, mert a te világod csak velem és édesanyáddal kezdődik.”

A gyerekek nagyon nem szeretik, ha sajnálják őket, ám a történeteket módfelett szeretik. Én is gyönyörűséget leltem apám történeteiben, emellett külön örömet jelentett számomra kettőnk vasárnapi bensőséges együttléte. Hétköznapiakon

vidéken járt, állami temelősözetkezetek sorát ellenőrizte. Vasárnap azonban a történetek napja volt; számomra ismeretlen helyekről, emberekről beszélt ilyenkor, akiket sohasem láttam, nem láthattam, helyekről, ahová sohasem mentünk.

Apám kiváló emlékezőképességgel megáldott, mondhatni született elbeszélő volt. Repertoárja két témakört foglalt magában: bibliai és vajai történeteket. Gyerekfejemben e bibliai és apokrif históriák bonyolult keverékké álltak össze. Magyar-zsidó gazdálkodó emberekről szóló elbeszélések elegyedtek édenkerti leírásokkal, vagy éppen Izsák feláldozásának történetével. E történetek gyermeki egybeolvasztása híven tükrözte egyébként apám gondolatvilágának alapállását is. Számára Vaja jelentette a világ kezdetét és az elvesztett Paradicsomot.

Aprócska pont Magyarország térképén a Budapesttől csaknem háromszáz kilo-

méterre fekvő északkeleti község – Vaja. Nevét egy főnemesi családtól, a Vayaktól nyerte, amit én, a hatéves gyerek, nem értem fel ésszel. Vaja neve az én értelmezésem szerint a „vaj” szóból származott. Aranyszínű, vajjal átitatott képeket idézett fel bennem Vaja: halványsárga vajjal vastagon kent, gömbölyű karéj kenyeret, érlelődő búzával borított mezőket a domboldalon. Vaja a tisztaság, bőség, nyugalom jelképeként élt képzeletemben.

Ötven évvel korábban a Vay gróftól bérelt vajai birtokon, a Rákóczi tanyán született apám. Születésem előtt három évvel járt utoljára ott. E három esztendő során mindenkijét elveszítette, akit elveszithetett. Ám e három esztendő során új boldogságra, új feleségre is lett, új életet teremtett.

E második élethez szükséges erőt egy önnön-felidézte Vaja forrásából merítette. Olyan kút volt ez, amely a mélyébe bocsátott minden egyes vödörrel újra feltöltötte önmagát. A kút vizébe merítve korsóját, apám új erőre kapott. Családja tagjainak is felkínálta a korsót: anyám nem volt kíváncsi a forrás ízére, húgom aprókat kortyolt belőle, én azonban magától értehető természetességgel szoktam rá ízére, szivárogtattam, áramoltattam át magamba.

Az odakint mesélt Vaja-történeteknek különös hangsúlyt adtak lakásunk vajai emléktárgyai és a fényképek. Egyik falról Mancika pillantott le ránk, apám első felesége, másíkról sohasem ismert féltestvérem, Évike. Külön album őrizte apám és anyám elhalt hozzátartozóinak képeit.

Nem emlékszem, hogy valaha is megkérdeztem volna, mi történt ezekkel az emberekkel. Valahogy mindig *tudtam*, hogy meghaltak a háború alatt, meghaltak, mert zsidók voltak. Gyermekeivéim során minden bizonnyal azt is megtudtam, hogyan haltak meg, de már erre sem emlékszem.

*

1957-ben jöttünk el Magyarországról, két évvel később érkezünk Kanadába. A fényképek szem elől tűntek, apám történetei ritkábban bukkantak elő. Ám engem továbbra is igézetében tartott a múlt. Jóllehet európai útjaim során, apámhoz hasonlóan, én sem mentem el Vajára, életem minden valóságos szakaszában felidéztem a képzeletemben élő Vaját. Az egykor ott élők nagyobb hatással voltak legbensőbb elhatározásaimra,

mint életben lévő szüleim. Hogyan vélekedne vajon mélységesen vallásos nagyanyám és nagyapám keresztény férffel kötött házasságról? Miképp neveljem fel gyermekeimet úgy, hogy hón szeretett nagyszüleim büszkék lehessenek rájuk?

*

Első lányom születése után újból, és még nagyobb erővel kezdett csábítani a családi múlt szirénéneke. Hiába hallottam gyakran apám történeteit, ha át akartam adni hagyatékát gyermekeimnek, először magamnak kellett behatóbban megismernem, jobban megértenem mindazt, amit mondott.

Amikor közöltem apámmal, hogy magánoszalagra szeretném felvenni szavait, nem kérte magát és rövid kezdeti szorongás után hamarosan rátalált régi mesemondó stílusára. Történeteinek rögzítésével töltöttünk egy egész nyarat. Hogy felelevenítsem magyar nyelvtudásomat, a hangszalagok teljes anyagát – nem éppen kifogástalanul – áttemtem kézírásba és e szövegekkel telt bama spirálfüzetet elraktam íróasztalom legalsó fiókjába.

*

Apám 1990-ben halt meg Montreálban, nyolcvannégy éves korában. Hosszú betegsége egész családukat megviselte. Utolsó éveiben egyre mélyebb apátiába süllyedt, de szinte a végző percekig akadtak időszakok, amikor rövid időre régi önmagára lett.

Egy idült betegségek gyógyintézetének szanatóriumában élte le utolsó éveit. Nagybuzgón odagördítette tolokocsiját szobája széles üvegfalához és elfoglalta szokott helyét az ablaknál. Nézte a kék- és ezüstszínű autóbuszokat, számlálgatta a Dorval-repülőtér felé tartó gépeket, elmerülten hallgatta a szomszédos kertekben leszálló sirályok éles vijjogását. Időnként az utca túloldalára terelődött figyelme; gimnazista kamaszok tódultak ott ki az iskolából.

Apám betegsége idején megtanultam, hogy sohasem megy veszendőbe az, amin gonddal-szeretettel munkálkodunk.

Többszöri agyvérzése után Apu lassanként tökéletesen elfelejtett angolul. Teljes közöny lett úrná rajta, semmi a világon nem érdekelte többé. Napról napra nehezebb lett az én világomból hidat venni oda, ami az övéből megmaradt.

A bama spirálfüzetek jelentették ezt a hidat.

Békételegebb napjain, amikor egy kéz-

legyintéssel elhárította külvilágból hozott híreimet, hozzákezdtem régi beszélgetéseink anyagának felolvasásához. Fogyatékos magyar tudással, meg-megbővülő nyelvvél bukdácsoltam át a mondatokon, amelyekben leszámazottai számára summázta egykoron az életét. E szavakkal kezdte kissé feszélyezetten szalagra mondani történetének legelejét:

„Igazán nem tudom, megérdemli-e életem, hogy hangfelvétel készüljön róla. Nem lett belőlem Einstein, nem lettem Sigmund Freud, sem Mojsze Dajan. De talán mindenkinek az életéből lehet okulni, így lehetséges, hogy az enyémből is tanulhattok egyet és mást.”

Nyolcvanas éveiben apám arca kifejezéstelenné vált, bős pillantással, zordan nézett többnyire maga elé. Szemöldöke felborzolódott, dühös ráncok szántották végig arcát. Ám e szavak – saját szavai – hallatán egyszeribe kihúzta magát toloszékében. Pillantása élesebb, tekintete elevebb lett az összpontosult figyelemtől. Könnyek peregtek le arcán. Csendes szípgózással hallgatta, amint továbbolvastam:

„Történetem 1906. február 5-én kezdődik, amikor boldogult anyám háromnapos világra hozott. Ahogy később családom tagjai mesélték, citromsárga voltam, és amikor boldogult nagyanyám, édesanyám anyja e szavakkal mutatott meg nagybüszkén Andor nagybátyámnak: „Nézd, milyen szép kis fia született llonkának!”, Andor így felelt: „Ez? Szép?” és rámköpött.”

A hatás kedvéért pillanatnyi szünetet tartottam. – Folytasd! – szölt apám. Érdetelensége, békételensége nyomtalanul eltűnt, az emlékezés, az öröm könnyei patakokban folytak végig arcán. – Folytasd! Egyetlen szót ki ne hagyj!

És én tovább olvastam a nappal kialakuló fényében. A sirályok vijjogása elcsendesedett, a mögöttem szálló repülőgépek zúgása elhalt, amint Apu meg én utaztunk vissza térben és időben.

Vajára.

Walkóné Békés Ágnes fordítása

Elaine Kalman Naves a B'nai B'rith és a Magyar Zsidó Kulturális Egyesület meghívására szeptember második felében Budapestre érkezik. 22-én, hétfőn 19 órakor író-olvasó találkozón vesz részt a Mazsike Garay u. 48. alatti klubhelyiségében.

Diaszpóra(és)művészet

A Budapesti Zsidó Múzeum és a Szombat konferenciája

Május 6-án és 7-én a Közép- és Kelet-Európai Környezetfejlesztési Intézetben, az egykori Wahrmann-palotában került sor a rendezvényre. A nagy szakmai érdeklődéssel kísért szimpózium szellemében folytatása a tavaly megrendezett A magyar-zsidó irodalom létformái című, s a hasonló tárgyú zenei konferenciának. Az alábbiakban megkíséreljük összefoglalni a vetített képekkel és videobejátszásokkal illusztrált előadásokat.

RADNÓTI SÁNDOR:

Bevezető

R.S. Spinozát és Heinét idézte, akik szerint is az Írás tartotta össze és tartotta életben a zsidókat, míg számtalan közel-keleti náció eltűnt a történelemben. „Az emlékezés-kultúra megelevenedését tapasztaljuk manapság, amely nem feltétlenül jelent tradicionalizmust, vagy fundamentalizmust” – mondta. A történelmi materialista téziseket író Walter Benjámint idézte, aki szerint „a múltnak nyomait talán titokban magunkban hordjuk, mint a múlt egy követelését, mint egy gyenge messiási erőt”. Ez a gyenge messiási erő a boldogság reményével kecsegtet, szemben a szolgálattal, kielégületlenséggel, időzavarral, szenvedéssel és halállal. Radnóti szerint így mondhatjuk, hogy mindannyian a diaszpórához tartozunk, még ha ennek materiális látható jegeit nem is tapasztaljuk.

KOMORÓCZY GÉZA:

„A kelet-európai zsidóság felfedezése”

K. G. előadásában először leszögezte, hogy nem művészettörténész lévén történelmi előadást szeretne tartani. Először Fülep Lajost idézte, aki szerint a nemzeti csoporthatár csak formai kérdés lehet a művészetben. Komoróczy a művészetet individuálisnak tartja és minden elhatárolást önkényesnek és tetszőlegesnek tekint. Hangsúlyozza, hogy szerinte zsidó kultúra nincs. Miután történelmi áttekintést adott az Isten-ábrázolás tilalmának középkori kibővítéséről – diaszpóra és asszimiláció tükrében – mégis azt taglalta, hogy van-e zsidó művészet.

Példaként említette a kitért Schönberg Chagall segítségével a hitleri időkben történt visszatérését zsidó identitásához. Egy folyamatként előadta a múlt századi judaika gyűjtés történetét. Kaufmann Izidorral a keleti hagyományt még ismerő zsidóság erős hatását a felvilágosult nyugat-európai zsidókra. A cíonizmus „olyanok vagyunk, mint bárki a világon” politikai programja és az Ost und West berlini folyóirat és Buber körének nemzeti kultúraalkotási törekvését fontosnak minősítette, mely a vallását vesztett zsidóságot, mint nemzetet, megalkotta. A XIX. századi társadalmi és művészeti mozgalmakban a keleti zsidóság idealizálásának segítségével a zsidóság konstituálta magát, mellyel később lehetővé tette, hogy a holocaust veszteségét is ki tudta hegyedni önmagából. Mert a zsidóság körét sokkal szélesebben határozta meg, mint a politikai mozgalmak, melyekből kinőtt.

ERŐS FERENC:

A zsidó identitás szociálpszichológiai kérdései

Ericsonra hivatkozva az identitást mint pozitív, elérendő állapotot tekintette. Megkülönböztetett személyes és szociális identitást, de figyelmeztetett, hogy a valóságban, művészetben leegyszerűsítésnek tűnik normatív szempontok szerint ítélni. A 70-es évek végén került elő Magyarországon az identitás és a zsidó identitás kérdése, amikor a holocaust témája felszínre tört. Emlékezés, feldolgozás kezdődött, megfogalmazódott egy nyelvezet. Egy politikai (Bibó írása alapján) és egy terápiás diszkurzus alakult ki a második generációs túlélők jól leírható, sokszor patolo-

gikus terápiája során. Sérült, depressziós, fenyegetettségben, büntudatban élő, agressziós megnyilvánulások rejtelkedő asszimiláló, vagy elkülönülő taktikákat eredményeztek. A betegség metaforaként jelenik meg a diszkurzusban, s a személyt és szociális meghatározottságot is befolyásolja. A második nemzedék identitásának alapját képezheti a holocaust. Finkelkraut idézte: „...szenvédést örököltem, anélkül, hogy veszélynek tettem volna ki magam. Életrajzomat dramatizálhattam...”

A zsidó identitás az utóbbi idők magyar történetében többszörösen sérülhetett, hallgatási stratégiák titkai, marginális negatív identitáséretté válhatott. A terápiás modellt szociológiai modellel kellett kiegészíteni. A nyilvános megfogalmazások során létrejött egy narratív modell. A legújabb időkben, posztmodern elméletek szerint a nagy narratívák helyett személyes „mikronarratívák” alakulnak ki. Erős előadását azzal fejezte be: „...a holocaust, identitásvesztés, újrafogalmazás útja a zsidó identitás nem általános, de normatív meghatározója. Természetesen sokféle út van, magyar liberális út is.”

BENEY ZSUZSA:

Per analogiam litteraturae

B. Zs. előadásában második diaszpóráról beszélt, amit a Holocaust különböztet meg az elsőtől. Ezt a diaszpórát rettenetesebbnek tartja, mint az elsőt, mert Kertész Imrét idézve: „lehet, hogy Isten tartja a szövetséget, de az ember nem.” Az eredeti identitás megszűnt a szekularizációval, az asszimiláció pedig csak remény volt. Azáltal, hogy a holocaust áldozatok elvesztették nevüket, az utódok is elvesztették s így a világ és az ember között egy űr is képződött. Ez az antropológiai változás mint metafizika, beépül az európai kultúrába. A zsidók és a zsidóság halála a régi, rendre épült kultúra halálát fejezi ki. Az identitásvesztésnek nemcsak a német fasizmus, hanem a sztálini antiszemitizmus is oka volt. A zsi-

dóság számára egyetlen út látszik járhatónak: a veszteség megélése.

A holocaust-művészetnek két útja van: a romantikus, érzelmekre ható, direkt, emblémákkal dolgozó és a totális redukciós út, amely legfeljebb a hangulatot használja eszközként.

Végül egy mély ellentmondásra hívta fel a figyelmet, mely a művész szépség iránti vonzódása, és aközött az erkölcsi bűn között feszül, hogy a mai műveket az esztétikai szép értelmében lehetne megfogalmazni.

WEHNER TIBOR: A személyiség eltűnése

A „Diaszpóra (és) Művészet” kiállítás nem csupán alkalmi gyűjteménynek látta, hanem egy koncepciót plasztikusan tükröző kompozíciónak. Kérdései, kételyei vannak a személyiséggel kapcsolatban, s minthogy a kiállítás a személyiség szerepére szerveződött, megpróbálja bizonyítani annak átalakulását a kiállítás kapcsán. Nem lát ugyan lehetőséget annak megfogalmazására, hogy mit is jelent egy kép, de mint a művész tulajdonságainak speciális összerendezését megpróbálta vizsgálni.

A kiállítás első felében látható képeknél nyilvánvalóak a zsidó jelek, témák, melyek egy „létállapot-tükröt” mutatnak. A zsidó művészet fogalmát behatárolhatatlannak tartja, hisz miképp lehet egy atkék zsidó vagy diaszpóra jelenség?

Fülep Lajos véleményeit idézi **Fényes Adolfról**, akit az sekélyesnek nevez, **Iványi-Grünwald Bélát**, akit egyszerű, igaz festőnek minősít és **Magyar-Mannheimer Gusztávot**, akit bravúros reprodukálónak definiál. **Kállai Ernő**

idézte, aki **Bokros-Birmann Dezsőről**, **Anna Margitról**, **Ámos Imréről** és **Vajda Lajosról** írt cikkeket, analizálva őket, de zsidó származásukról nem tesz említést. Wehner szerint ezeket a kijelentéseket a történelem felülbírálta. Mégis csupán a művek szellemiségét és a művészek személyiségét lehetne megragadnunk. Akkor lehetséges lenne a diaszpóra, mint összefűző tényező? **Kitaj** kiáltványában ezt hangsúlyozza, de utolsó mondatában mégis így ír: „...diaszpórizmus, ha van is ilyen...”

A konferencia közönsége

Ezt az elbizonytalanodást kalauznak tekintve vizsgálta három művész kiállított műveit. **Swierkiewicz Róbert** „Duna” képét, **Kéry Ádám** „Elesett katonának emlékére” című művét és **Pauer Gyula** „Festett vászon” c. munkáját. Wehner szerint a szemlélő tehetetlen, a személyiség csak a választásban nyilvánul meg a művekben. Ez a szabadság. A művész és a néző személyisége egy mögöttes síkra utalódik. „Átléptünk egy határt, rejtelmes jelentésköreit. A személyiség pedig eltűnik, amiért a kort és a művészt egyaránt okolhatjuk.”

SÜMEGI GYÖRGY: „Fejezetek a Wolfner-Farkas család művészetpártolásáról”

S. Gy. előadását az Andrassy út 16. – a konferencia helyszínével szemközt álló ház – megmutatásával kezdte, mely ház a **Singer és Wolfner** könyvkiadó háza volt. Nemrég még egy könyvesbolt működött benne, ma már semmi hasonló. **Lyka Károlyt** idézte: „Jó és szépen il-

lusztrált könyveket adott ki ezeknek.” A Művészet folyóiratot tartotta fenn **Wolfner József**, mely a negvenes években már tízezer példányban jelent meg. Megismertette és rászoktatta a közönséget a szép és jó könyvekre. Az 1965-ös Irodalmi Lexikon kispolgári kiadónak minősíti, az 1993-as Budapest Lexikon már adatszerűen tárgyalja, mint egy kiadót, mely minden réteget megcélzott.

Egyetemes Regénytár, Milliók Könyve, Koronás Regények, Magyar Regények a sorozatai. Kb. 1000 mű, és a **Pósa** szerkesztette Gyerekkönyvtár 500 műve. Eredményesen vette fel a harcot a ponyvairodalom ellen. **Supka** szerint a Singer és Wolfner nélkül a magyar szellemi élet elképzelhetetlen. Folyamatosan képzőművészeket dolgoztatott, mint illusztrátorokat, és műveket vásárolt. **Mednyánszkyval** és **Nagy Istvánnal** állandó szerződésben állt.

1932-től apja halála óta **Farkas István**, a festő vette át a cég vezetését, új korszakot teremtve, főleg a képzőművészet terén. **Barcsay**, **Gvadányi**, **Kmetty**, **Borsos**, **Ferenczy Béni**, **Vilt Tibor**, **Hincz**, **Szalay**, akiknek képeit Farkas gyűjtötte is. Farkasnak – mint festőnek – Párizsban komoly sikerei voltak, könyvkiadói igazgatósága előtt a legmodernebbekkel került kapcsolatba. Barátai, a Gresham-kör számára átadta tapasztalatait is.

1945–48 között **Glüks Ferenc** igazgatása alatt a könyvkiadó életének zárófejezete következett az államosításig.

Farkas István fiai a rendkívüli értékű képgyűjteményt – az előadó közreműködésével – a Kecskeméti Képtárnak adományozták.

SZVOBODA DOMÁNSZKY GABRIELLA: Alconiere Tivadar

Az előadó kiemelte, hogy a téma kapcsán a 19. század elejéről kevés szó esik. 1840-től a számarányukhoz képest megugrik a zsidók képzési aránya, főleg az iparművészhez közeli műfajokban. **Kohn Hermann** Bécsbe vitte a tudásvágy. Itthon csak 1873 után nyílik festőakadémia. Elmondható, hogy a magyarokénál erősebb volt a világi oktatásból addig kirekedt zsidók tanulási igénye. Alciniere is példa erre. Mindössze 40 művét ismerjük. 1913-ban az Ernst kiállításán került elő, **Lyka Károly** nem szerette, pedig

száz évvel korábban, 1812-ben az első magyar volt, aki éppen tájfestőnek iratkozott be a bécsi Akadémiára. 1830 körül kapcsolódott be a híres 100 történelmi acélmetszet elkészítésének munkáiba. **Kazinczy** nagyra tartotta. A reformkor hazafias lendületében katolizált. Kohn Hermannból ekkor válik Alconiere Tivadar. Ő is Rómába megy. Képeinek dátumát a bécsi **Friedrich Amerling** műveivel egybevetve kiderült, hogy annak nem tanítványa, hanem mestere. Amerlinggel együtt jár **Chotek** grófnő híres bécsi szalonjába, ahol **Liszt Ferenc** a „sztár”. Itt számos zsidó értelmiségi is forog: közülük festő csak Alconiere. **Széchenyi**-portréjáról máig kérdés, valóban Széchenyit ábrázolja-e. (Nem szignál), de a festői minőség adott. Sok képe lappanghat. Bécsben osztrákként – itthon egyáltalán nem – tartják számon. Művészi megítélésének mostoha sorsára saját élete rimel. Boldogtalan házassága után a Dunántúlon nemesi kastélyokban bolyong, megalázó körülmények közt. Szinte elborultan, nyomorban hal meg Bécsben.

DR. NAGY ILDIKÓ: Fémes Beck Vilmos. Portréazonosítási kísérlet

Fémes Beck a 10-es években a *Nyugat* szellemi mozgalmának részese, a *Nyolcak* köréhez is közel áll. Ír is, elsősorban mestereiről, **J. M. Olbrichról**, **Mestrovicról** és **Archipenkórról**. Utóbiakról az első méltató kritikáknak ő a szerzője. 1918-ban, 33 évesen halt meg. Ha a tanuló- és a négyéves frontszolgálati időt levonjuk, hét termékeny év marad, 146 művel, főként kis rajzokkal. 31 szobrából 17 van meg, és ugyanennyi érem. Ezzel került a magyar élvonalba. **Raymond Duchamphoz** lenne hasonlítható, aki **Rodin** követőjéből vált kubista szobrászá, és Fémeszel egyszerre, ugyancsak a háborúban szerzett betegségben halt meg. Csakhogy Fémes Becknek nem volt olyan festő-világsztár testvére, mint Raymondnak Marcell. Két művét – kerti kútfigurák – **Ybl Ervin** például egy méhtelepről vette meg. 85-ös emlékkiállításán mind a 17 szobrát kiállították, ebből 3 portré volt. Adottak voltak még szoborportré-fotók név nélkül, és nevek – katalógusokból – művek és fotók nélkül. Nyitva állt a lehetősége annak, hogy a hiányos adatoknak legalább egy

része összepárosítható. Dr. Nagy Ildikó ebből egy művet azonosítani tudott. A szinte krimibe illő nyomozást diákkal ilusztrálta: stilisztikai analógiákkal.

EMBER MÁRIA: Fényes Adolf művészete

Az „Alföld festője” 1867-ben született, a kiegészítés gyermeke. Német családnévét nem tudjuk. Kecskeméti rabbi fia, jogra járt, majd a mintarajz-iskolába Weimarban, Párizsban a Julian Akadémiára. 1901-től a szolnoki művésztelepen van minden nyáron. 1889-ben az ő aláírása is megtalálható az állandó telep megépítésének kérvényezőinek listáján. A szolnoki korszak előtt a német naturalizmus híve. Adolf Menzel hatását érezni a *Szegény emberek* sorozatán. Ezeket már az Alföldön festi, ahol képei kiválósnak. 1909-ben **Iványi-Grünwald Béla** hívására nem megy át a kecskeméti művésztelepre az onnan származó Fényes Adolf. Az előadó feltételezése szerint összefügghet ezzel a döntésével az a tény is, hogy az erősen asszimiláns alkotó a még nem magyarosított apai nevét sohasem közli. „Talán a szülőföld iránti gesztusból” – véli Ember Mária. A háború alatt azonban mégis zsidó álomvilágba menekül. Tiszai ladikok mellett úszó velencei gondolat, bibliai történeteket fest. Végül Ember Mária megrázóan beszélt el, hogyan „tűnt-fogyott el” a majd nyolcvanéves festő a második világháború utolsó napjaiban a gettókorházban át az éhhalálba...

STURCZ JÁNOS: Maróti Géza és a Rockefeller Center

Maróti a szecesszió ünnepezt díszítőszobrásza, nagy nemzetközi kiállításainak építésze. Az első világháború alatt épülő *Mexico City Nemzeti Színház* társvezetője, a külföld által leginkább méltányolt magyar építészek egyike. Rintel Gézából, aranyosmaróti származása miatt lett Maróti. Családjá és ő maga is inkább dzsentri vagy kismemesi figura, irataiban is római katolikus vallású. Kiténtetések özönével díjazták. Az első világháborúban hadifestőként járt először Palesztinában. Élete egyik legnagyobb kudarcát a Rockefeller Center mozaikjának vesztés pályaterve jelentette, melyet **Berry Foulkner** nyert el. A Rockefellerek az RCA épületéhez az avantgárd mítoszát akarták mellékelni.

A feladatot **Matisse** visszautasította. Maróti a Budapesten már elbukott látványos egyetemi város terv után 1926–32 között az USA-ban élt. **Saari-nen** barátjaként sem lehetett egy korszak-jellemző felhőkarcoló díszítőművész. Maga a terv bibliai szellemű, egyiptizáló, szimbolikus art deco mű, az emberi tudás képi tárháza, amelyet az előadó vetített képekkel gazdagon ilusztrált. Arra a kérdésre, hogy a Látványos terv elutasításában volt-e szerepe a húszas évek hazai numerus claususának, Sturcz egyértelműen azt válaszolta, hogy erre vonatkozóan semmilyen adat nem merült fel eddig.

KARÁTSÓN GÁBOR: Vajda Lajos művészete

Vajda zsidósága a nagymama passziánsz-játékára emlékezteti az előadót. Rakosgat, azután csak összejön valami: ókori zsinagógák mozaikjai, **Rembrandt** – a legnagyobb zsidó festő, és Vajda Lajos. A három dolgot valami összeköti: a kép és a kép tárgyának összefüggése. Mi a helyzet a régvolt témával és a régvolt, rég élt művészekkel? Vannak elképzelések, miszerint ami elmúlt, az ma is van. Ködben, de a látó számára megjeleníthetően. Mi van ezekkel? Nyilvánvalóan soha még nem sikerült ez a művészetnek, de mégis mindig megpróbálja. Beth-alfában bizantinikus tökéletességű mozaiktechnika van, de rajztudás alig. Mi köze ehhez Vajdának? Ő nem ilyen. Ő nyugati, európai, a perspektíva-fejlődés végpontján áll. Az abszolút énponton. Maga nézi a dolgokat, és „montirozza”, összeforgatja a tereket. Centrumában a mindenkori nézővel. Ez nem egészen modem, már egy kínai lakkdobozban is látni effélet.

A hang hallása zsidó dolog, a kép látása görög dolog vagy kínai, vagy itálicus: összekeverni ezt reménytelen. Vajda komoly ember, végső komolysággal fest. Vagyis az előadó költői megfogalmazásában a festészet a személyiséghez kapcsolódik.

SZÉPHELYI F. GYÖRGY: Néhány szó Hajas Tiborról

Az előadó bevezetőjében indokolta, miért nem tart előadást Hajas Tibor művészetéről: egyrészt, mert ezt nem itt és nem neki kellene először megtennie. Valóban, az európai jelentőségű alkotó életművét valami tabuként mellő-

zi a magyar műtörténet. A jelenlévők elfogadták, hogy a csend megtörését nem célszerű a művészettörténész testvértől elvárni. Másrészt Széphelyi a konferencia alapfelvetését vitatta magas színvonalú, igen tömör előadásában. Mi a zsidó: kirekesztés vagy kulturális jellegű fogalom, amit a náci találta ki az Entartete, értsd zsidó művészet fogalmával? A diaszpóra zsidót jelent-e? Véleménye szerint a kiállításba idézett **R. B. Kitaj** nem teoretikus igényrel írta a *Diaszporista festő manifestumát*. A zsidóságot már az 1930-as években sem tematikának, hanem stílussteremtésnek gondolták. A zsidó múlt politikai aktualizálása csak a 40-es évekre jelent meg. Végül párhuzamot vont a kérdés múlt századi felvetésével. Amikor **Burckhardt** bizonyos értelemben **Rubens** és **Rembrandt** művészetét állította szembe egymással oly módon, ahogyan a náci az árjak művészetét a zsidókéval. A műtörténet klasszikusa sosem bocsátott meg Rembrandtnak. Annak egész életművét csöcselékszerűnek ítélte, rajzilag is elégtelennek. A mindenki által érzékelhető példa mintha kinötte volna az előadó eredeti szándékát, és szinte az eltelteit igazolta.

GYÖRGY PÉTER:

Miért nincs elhatárolható zsidó művészet a magyar képzőművészetben?

Az előadó a Zsidó Múzeum *Diaszpóra(és)művészet* kiállításával folytatott heves kitérésekkel tarkított árnyékküzdelmet. Szerinte a kiállítás adottságként kezeli a diaszpóra létet, ami vitatható. Úgy vélte, hogy a kiállítás rendezői megkérdőjelezi az asszimiláció megtörténését, pusztán annak érdekében, hogy saját identitásépítésüket kivethessék. A kiállításrendezők – mint mondta – nézeteik igazolására olyan művészeket hívtak, akik pusztán születésüknél fogva számitanak diaszpóra zsidónak, kulturális identitásukban semmiképpen nem. Ez szerinte megengedhetetlen leegyszerűsítés, „hisztérikusán” értékeli őket diaszpórában élőknél. Illyés pamfletdarabjának szövegét (*Sorsválasztók*) ismétlik meg, vagy **Komoróczyék Zsidó Budapestjének** hasonló „hibáját”.

*

(A műtörténeti konferenciákon megszokott tárgyyszerűségtől hangvételében és indulataiban sajnálatosan eltérő „politikai szónoklatra” (amelyet az előadó a másnapi *Népszavában* is közzétett), **Radnóti Sándor** bölcs javaslatára, csak a következő előadás utáni higgadó légkörben került sor. Ekkor Radnóti Sándor és Komoróczy Géza vitatták, illetve pontosították a nekik – is – címzett szövegrészeket, majd **Thury Levente** és **Szegő György** beszélt röviden a kiindulásként bíralt tárlat valódi, befogadó szellemiségéről. Annak gondolata éppen nem kirekesztő, hanem a diaszpóra fogalmát szélesen és kulturálisan: a modemitás, a modem művészet szinonimájaként, okként és egyszerre okozatként értelmeztek. Elfogadták a feltételezést, hogy a „holocaust után” a sokféle emberi szellemiség és a szellem emberei – R. B. Kitajnak a londoni iskola világhírű festőjének szavait idéve – „most már mindig és mindannyian csak diaszpórában élhetnek”).

HEGYI LÓRÁND:

Diaszpóra-diaszpórák

Hegyí Lóránd a *Bécsi Modern Művészetek Múzeumának* igazgatója elsősorban a nála rendezett kortárs izraeli képzőművészeti kiállítások tapasztalataira támaszkodva megfordította a konferencia címében feltett kérdést: milyen művészet az izraeli zsidó művészet? A fiatal állam a párizsi iskolát választja példaként, **Soutine**-t, **Modigliani**t és **Chagall**t. Tel-Aviv városépítészete alapvetően konstruktivista, de érdekes módon a kortárs képzőművészet nem lett az. **Kupfermann** és **Nordhe** (askenázi származásúak), **Moshe Gershumi** (Marokkóból bevándorolt szülők gyermeke) erősen támadják a poszt-chagalli utat. Előbbi a jelek, zsidó kalligráfiák, utóbbi az európai informel felé fordul. A land art, az arte povera (*a földet és a szemetet nyersanyagként felhasználó – a szerk. megjegyzése*) univerzalista folklor átveszi az óvilági reminiscenciák helyét.

Dani Karavan az 1920-as évek Oroszországból jön. 10 évet él Párizsban. A föld átítatásával kilométernyi művekkel operál. De 1970 táján ő a legnemzetközibb. Montpellierben még politikai felhang nélkül, de Nürnbergben már holocaust-émlékművet állít. Ezután a 80-as években újabb diaszpóra indul, vagy esetleg Nyugatra. **Haim**

Steinbach két generáció után megy újra diaszpórába. Az üres tér művésze nem vállalja az izraeli helykereső intellektuel szerepét. New York-i diaszpóra zsidó lesz. Osvaldo Romwald (argentín-magyar) 12 izraeli év után New Yorkba megy. A fiatalok nagyon tudatosan visszacsatolnak az európai klasszikus avantgárdhoz, azt kívánják „folytatni” Izraelben. És párhuzamosan jelen vannak a „keleti” diaszpórák is: amikor valaki **Motti Mizrachinak** az erőszakra, a sokkra utaló művészetét Izraelben látja, nem a holocaustra, hanem a mai ottani helyzetre referál és érezni belőle, hogy a régió művésze alkotta.

RAJ TAMÁS:

A művészet szerepe a zsinagógában

Az előadó azt a kérdést járta körül, hogyan jut szóhoz a művészet a zsinagógák belső díszítésében. Történeti összefoglalója az ókori üveg- és kőmozaikoktól, a Beth-Alfa-i és Dura Europosban talált freskóktól indul. A Tízparancsolat ábrázolási tilalma a zsinagógákban úgy fogalmazódott meg, hogy tilos volt domborművet készíteni. Magyarországon a környezet kultúrája erősen hatott a zsinagógák belsejének kialakítására: Debrecenben, a magyarországi kálvinizmus központjában a zsinagóga falai csupaszok maradtak, a katolikus Szegeden viszont a zsinagóga gazdagon díszített, számos olajfestmény látható benne. Az előadó ezután műfajok szerint elkülönítve vette végig a zsinagógai művészetet Magyarországon. Beszélt az üvegmozaikokról, amelyek között számos Róth Miksa alkotás máig fennmaradt, a kőfaragásról, a faragásról, s itt említette meg, hogy Magyarországon az egyetlen fa zsinagógát, a verpeléit, 1961-ben 6000 Ft ellenében adta el a Hitközség, később az új tulajdonos lebontotta. Az ötvösművészet kapcsán a tórapajzsok, tóramutatók, örökmécsesek, menórák, tóradszek és szószékek kiképzéséről volt szó, a textilművészetnél Raj Tamás megemlítette, hogy **Timár Éva** kutatásait, gyűjtéseit leszámítva, a terület gyakorlatilag felfedezetlen a hazai műtörténetben. A képekkel illusztrált előadás az illuminációk művészetével zárta le a zsinagógák díszítőművészetének rövid áttekintését.

HERNÁDI MIKLÓS:

A két világháború közötti zsidó képzőművészet néhány problémája

Hernádi Miklós a korábban György Péter kiváltotta vitába kapcsolódott bele, hangosan gondolkodva. Meggyőződése szerint a 20–30-as években voltak magyar zsidó képzőművészek, de nem volt magyar zsidó képzőművészet. **Gábor Andor** egy publicisztikáját idézte állítása bizonyításául, melyben Gábor Andor a zsidó személyiségefejlődés eltérő ritmusával magyarázza a zsidóknak az értelmiségi elitbe való könnyebb bekapcsolódását. Miközben – az előadó szerint – a magyarországi asszimiláció erősen antiszemita közegben ment végbe.

*

Az előadóhoz több felszólaló is kérdéseket intézett, majd Beney Zsuzsa összegezte: a nézeteltérések gyökere többek között abban rejlik, hogy tisztázatlan magának a zsidó szónak a pontos jelentése, állandó konszenzus-zavarhoz vezet a használata. **András Edít** ellenvéleményét fejezte ki Hernádi Miklós azon állításával szemben, amely a zsidó–nem-zsidó képzőművészek szembeállításában a zsidókat általánosságban a vezérfigurák mögötti, második vonalbeli alkotókként definiálta. Ez a precíz hozzászólói pontosítást erősen megingatva Hernádi felvetését.

BENEY ZSUZSA: Farkas István

Az előadását lemondó **S. Nagy Katalin** kérdésfelvetésére (zsidó festő-e F. I.?) beugróként maximálisan reagáló Beney Zsuzsa állítása vitathatatlan: „Zsidó néző biztos, hogy van”. A festő két világháború közötti főtémáival önmaguknál sokkal erőteljesebb jelentést, a létezés-levés ábrázolását vállalta. A lehetetlent. Csak később lett ez filozófia, akkor még csak a tudás egy neme volt. Beney alapkérdése: „a látás mélyebb az elgondolásnál, de leírható-e szavakkal a teljes befelé fordulás, képes-e a szó arra, hogy közvetítse az intenciót?” Farkas azért fest, hogy megkísérelje a látás roppant terhének megosztását.

A mi tekintetünk az alaklátáshoz szokott, ettől képtelenek vagyunk eltekinteni. Az ő képei a megmutathatatlanág paradoxonát hordozzák. Beney megfej-

tés-kísérlete szerint: „Farkas a kép-béli világot halasztotta meg önmaga helyett”. Farkas képeit az egzisztencializmushoz soroljuk, de ő nem a „semmit”, hanem az „önmagába záródást” látatja: sűrűsödést. Farkas István festői eszközökkel egyszerre képes láttatni a lélekben tudatosan megéltet, és a valóságban is láthatót. Nála a világ egyszerre lehet csak valóság vagy csak látszat. Ezt Beney egyetlen vetített képpel érzékeltette: „A részeg festő és az anyja” című

Szegő György művészettörténész, a konferencia egyik szervezője és Dr. Hegyi Lóránd, a bécsi Modern Művészetek Múzeumának igazgatója (Fotók: Ilovsky Béla)

különleges hangulatú, az alkotó szellemiségét koncentráltan közvetítő művel. Beney Zsuzsa szélesebb értelemben is felteszi a hasonlóan paradox kérdést: lehetséges-e megélni a zsidó és egyszerre magyar lét kettősségét? Egzisztenciális értelemben lehetetlen, de mégis, a művésznek ez a sorsa: olyan tragikus életérzés, ahonnan művészet keletkezik. Lehet éppen ez a zsidó művészet titka? – kérdi Beney Zsuzsa.

*

(Az előadást **Ember Mária** értékes megjegyzései egészítették ki: Farkas István ismétlődő ház- és útmotívumai-ban a Soá előérzetét mutatta ki, saját tragikus emlékképeit is felidézve.)

TURAY HEDVIG: Ámos Imre és Anna Margit levelezése

1994-ben előkerültek Ámos Imre és Anna Margit 1931–38 között egymáshoz írott levelei és a festő naplója.

Ezek szerelmes levelek, mégis fontos anyagot jelentenek a kutatás számára. Ars poeticáról, tanárokról, pályatársakról, családról, néha anyagi függőségükről írnak bennük, a két világháború közötti zsidó művészet nehézségeiről. Turay Hedvig átfestett és ezért máig lappangó, eltakart művekről is beszámolt, meglepetéseket sejtetve. Elmondta, hogy a most általa kutatott levelezés is töredék, valójában többszáz levelet írhattak egymásnak. Ámos írhatott többet, szinte naplóként is: „úgy tedd el nekem, hogy senki ne lássa” – idézte a festőt az előadó. Bár Ámos nagyapja talmudmagyarzó volt, a festő maga csak háromszor használja leveleiben a zsidó szót. Csupán az üldöztetés hatására válik erősen érző zsidóvá, olyannyira, hogy még életveszélyben sem adta fel vállalt identitását. Amikor

Anna Margit meg akarta szöktetni a munkaszolgálatból, nem volt hajlandó erre. Turay olyan idézetekkel is szolgált, amelyek a haszid lélekvándorlásra utalnak. Ezekben egy „magyar dybuk” nagykállói szerelmét állítja párhuzamba kettejük sorsával.

SZÓKE ANNAMÁRIA: „Erdély Miklós kiállított műveiről”

A hallgatósággal demonstrálta a művész egyik másoló munkamódszerét, melyben az indigó-másolat nem egy másik papírra, hanem a hengerré sodort eredeti papírra került. Erdély az emlékezzettel foglalkozott, a privát idő spirális szerkezetével, amely pl. papíron az egymásra kerülő másolatok formájában jelenik meg. Ezek a művek nem csupán vizuális jelenségek, hanem gondolati tartalmukkal együtt képezik a művet. A folyamatosságot valódi egymásutánissággal jelenítette meg, a hagyományos képzőművészet egy jellemző pillanat kiragadása módszerével

ellentétben. A Fércmű című indigórajz és az Erőegyensúly sakkfigura performansz példáin bizonyítja a művész egyik alapvetőnek nevezhető problematikáját, a platonai idea, és a valóság-jelenség viszonylatát.

Szintén hasonló filozofikus indíttatású „egy ceruza rajzolja önmagát” című mű, melynek végső következtetése, hogy a Teremtő a művön kívül önmagát is létrehozta a teremtés aktusával. Az előadó végső következtetése, hogy Erdély művei terapeutikus hatásúak, amennyiben a múlttal való viszonyt elemzik.

KÖRNER ÉVA: „Groteszk áldozat”

K. É. írását **Major Jánosról** Havas Judit olvasta fel. A legendás, lázadó Iparterv kiállításról szól, melyet **Sinkovich Péter** szervezett, melyen egy csoport a magyar képzőművészet megújítási szándékával állt össze. A világban élő új életérzések és stílusok jelentek meg itt, politikai botrányt kiváltva. A résztvevők többsége kritikus hangot, de reményt mutatott fel, kivéve Major Jánost. Az ő végzetes pesszimizmusa volt a legszélsőségesebb ebben a szellemi képződményben. Ő a borzalmat tekintette az emberi létnek. A zsidónak mint gyengének, bűnbakságra alkalmasnak, és a férfinak mint a nők által kiszákmányoltnak azonosítása volt M. J. vezérelve. Tragikus iróniával felkinálta magát az antiszemitizmus vallóinak és a női csáberőnek, amiknek kiszolgáltatottja volt. Anti-győztes mitológiát épített.

A drasztikus tartalmakhoz finom, igen munkás speciális technikát használt. (Körmendi Galéria kiállítás megnyitója 1997. február)

MAJOR JÁNOS „A pornográfiáról”

Major írását szintén Havas Judit olvasta fel. Leírja, hogy a Nápolyi Aphrodite-szobor saját hátsó felét szemléli. Úgy tűnik, a jelenség egy kultuszt ábrázol. Ezután az Új Idők Lexikonából leírja a pornográfia címszót. Vétség, esetleg büntetett. A Baudelaire-t pornográfiáért sújtó bírósági ítélet néhány versének kiadásától tiltotta. A költő halála után ezek is megjelenhettek. Hogy mi szeméremért, az koronként változik, és a mai kor szabadabb, mint a viktoriánus szemlélet, de tartalmaz megköté-

seket a kérdésben. Leszögezi, hogy „prűdebb emberek szándékos felháborítása kerülendő”. (Új Művészet, 1997. május-június)

ANDRÁS EDITH: Tel-avivi művészek

Videovetítéses előadást tartott a tel-avivi művészek által rendezett „A kreáció cellái” című installációkiállításról. 1994-ben **Nahama Golan** terve szerint épült egy fém cellasor – mely Izraelben különös, komor asszociációkat, holocaust, Kafka- és sci-fi képzettársításokat váltott ki –, 19 művész rendezte be. Ez a bemutató nem a **Hegy Lóránd** felsorolta, művészi központokba diaszpóráként elvándoroltak műve, hanem az Izraelben, otthonról a világgal kapcsolatot keresőké. **Peny Jasor** zárt, elkülönített fülkét rendezett be. **Osuať Rabonovics**, a volt Szovjetunióból áttelepült művész „Fülke azoknak, akik torkig vannak” c. berendezésén felismerhetők előző élete stílus- és szemléletjegyei. **Michael Heiman** fiatalon New Yorkban elhunyt nőművészek portréit rakta fülkéje falára, akik a mentális viszonylatok képi és irodalmi megjelenítésével foglalkoztak. **Gideon Gehmann** fülkéje, mely egy kórházi ágyban mutat egy kórházi ágyat, a kettős izoláltság érzetét kelti. **Philip Ranzer** „Bar Micva utazása” a múlt és jövő átjárhatóságát szimbolizálja. „Tökéletes gyerekkor” egy vízzel teleengedett fülke, mely az illúzió valóságfelettségét érzékelteti. A következő cellában a művész stúdiójának tárgyhalmaza látható. Egy másik cellában értelmezhetetlen válogatásban Beckett-szövegek lógnak a falon. **Szemjon Fajnaró** két bezárt cellájában rituális és egyéb tárgyak nyelvi és tartalmi utalása látható a halál és a Holocaust témájára. Operációs fülke vasúti kabint imitál, melyben pornófilmet vetítenek.

FALUDY JUDIT: Bakos Ildikó: „Zsidó menyasszony”

F. J. a címben említett sorozatról beszélt. A mű címét az alkotás folyamata közben kapta, mintegy emlékezőként **Rembrandt** képére. Vajon miért történhetett a műben ez az utalás arra a zsenire, aki élete egy korszakában zsidókkal élt együtt, minthogy más nem méltatta figyelemre?

Az előadó kitért arra az elméletre, mely szerint az idő, a hely és a faj határozza meg a művészetet. S hogy a filozófia, a vallás és a művészet egy törő fakad. **Verharenre** hivatkozik, aki átveszi e rendszert, amikor a születő Belgiumot a múlt óvására inti.

Bakos sorozata hat fehér gipszöntvény. Fragmentuma két testnek, a gyengétség időközön átívelő jelenségével. A fekete textilen függő hasonló, de nem azonos mozdulat a művészt, csak mint személytelen kivitelezőt idézi fel, miközben a mű szabad értelmezést enged a nézőnek. A gipsz fehérsége és a háttér feketesége a zsidó és keresztény gyász- és szertartásszínekre való utalás, azok egymásmellettsége lehet. Bakos a múlt és a jelen közötti hidat érzékelteti. Faludy szerint „a művészet, talán diaszporikus jellege miatt átmenet nemcsak a múlt és jelen, hanem a múlt és jövő között is.”

*

B. Turán Róbert, a Zsidó Múzeum igazgatója köszönetet mondott a közönségnek, hogy „végigdolgozták” a magyar zsidó irodalmi konferencia és a magyar zsidó zenei konferencia folytatásaként tekinthető előadássorozatot. Az első napot ideologikusnak, a második napot inkább tárgyszerűnek találta. Beszélt a Zsidó Múzeum kirablásáról, mint összeomlásról és az utána folytatott szellemi és építészeti helyreállításról. Ennek része a Diaszpóra és művészet kiállítás, melynek rendezőinek köszönetet mondott, és kifejezte reményét, hogy ezáltal az intézmény kilépett a marginalitásból, mivel szándékuk szerint túlmutatnak a zsidó diaszpórára, emancipálva – asszimilációs helyett. Gazdagságot, a vizuális kultúra gazdagságát akarták bemutatni igazi multikulturális szemlélettel, és nem lezűkítő határokat kerestek. Kissé hiányolta, hogy az elméleti szakemberek nemigen méltányolták e törekvést, de örömet fejezte ki, hogy a közönség szokatlan magas számban és intenzív érdeklődéssel tiszteli meg a kiállítást.

*

A Budapesti Zsidó Múzeum, a Diaszpóra(és)művészet kiállítás rendezői és a Szombat szerkesztősége köszönetet mond a Közép- és kelet-európai Környezetfejlesztési Intézetnek, valamint Feldmájer Sándornak a konferencia rendezéséhez nyújtott segítségért.